

Pravni okvir rehabilitacijskog modela izvršavanja kazne zatvora

Vučina, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:810077>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za kazнено procesno pravo

Anamarija Vučina

**PRAVNI OKVIR REHABILITACIJSKOG MODELA
IZVRŠAVANJA KAZNE ZATVORA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, ožujak 2023.

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za kazнено procesno pravo

Anamarija Vučina

**PRAVNI OKVIR REHABILITACIJSKOG MODELA
IZVRŠAVANJA KAZNE ZATVORA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: prof.dr.sc. Elizabeta Ivičević Karas

Zagreb, ožujak 2023.

Zahvala:

Ovaj diplomski rad posvećujem mami i bratu.

Hvala vam na strpljenju, moralnoj podršci i što ste vjerovali u mene čak i kada ja sama nisam!

Hvala mojoj mentorici, prof. dr. sc. Elizabeti Ivičević Karas na uvijek brzim odgovorima, stručnim savjetima, sugestijama i vodstvu pri izradi diplomskog rada.

Izjava o izvornosti

Ja, Anamarija Vučina, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima od onih navedenih u radu.

Anamarija Vučina

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. REHABILITACIJA ZATVORENIKA	4
2.1. Ideja rehabilitacije zatvorenika kroz povijest izvršavanja kazne zatvora	4
2.2. Rehabilitacija zatvorenika kao svrha izvršavanja kazne zatvora u međunarodnim dokumentima	5
2.3. Tijek rehabilitacije.....	6
2.4. Tretmansko osoblje kao važna karika u rehabilitaciji zatvorenika	8
3. SVRHA IZVRŠAVANJA KAZNE ZATVORA	10
3.1. Razlika između svrhe izvršavanja kazne zatvora i svrhe kažnjavanja	12
4. OSPOSOBLJAVANJE ZATVORENIKA ZA ŽIVOT IZVAN PENALNE USTANOVE.....	14
4.1. Izrada programa izvršavanja kazne zatvora	14
4.1.1. Rad zatvorenika	16
4.1.2. Izobrazba zatvorenika	20
4.2. Uvjetni otpust	23
4.2.1. Uvjetni otpust kao "prijelazna faza" u procesu rehabilitacije zatvorenika..	25
4.2.2. Uloga probacijske službe u procesu rehabilitacije zatvorenika	27
5. POSLIJEPENALNA REINTEGRACIJA U DRUŠTVO	33
5.1. Postpenalna pomoć u kontekstu svrhe izvršavanja kazne zatvora	35
5.2. Pravni okvir otpusta zatvorenika nakon resocijalizacije	36
6. ZAKLJUČAK.....	38
7. LITERATURA	39
7.1. Knjige i članci:	39
7.2. Diplomski radovi:.....	43
7.3. Pravni izvori:	43
7.4. Ostali izvori:	44

Sažetak

Za osobe osuđene na kaznu zatvora, početak izvršavanja kazne zapravo je početak tretmanskog rada čija je temeljna svrha uspješno provedena rehabilitacija, socijalna reintegracija te smanjenje stope recidivizma. Zatvorenici uz pomoć tretmanskog osoblja kroz individualizirane opće i specijalizirane programe rade na promjeni svog ponašanja, uvjerenja i stavova što će im omogućiti kvalitetniju pripremu za otpust, povratak u zajednicu i život na slobodi u skladu sa zakonima. Kroz produktivne aktivnosti, obrazovanje, strukovno osposobljavanje i stjecanje pozitivnih radnih navika, osuđenik izgrađuje osjećaj osobne odgovornosti i preusmjerava se u društveno poželjnom pravcu. Rad se dotiče i teme uvjetnog otpusta, te uloge i značaja probacijske službe kao vrlo važne prijelazne faze u procesu rehabilitacije zatvorenika. Na samom kraju, daje se kritički osvrt na nepostojanje adekvatnog sustava postpenalne pomoći u Republici Hrvatskoj, kao ni specijalizirane službe za pružanje cjelovite pomoći osobama otpuštenim s izvršavanja kazne zatvora.

Ključne riječi: rehabilitacija, tretman zatvorenika, socijalna reintegracija, postpenalna pomoć, probacija, svrha izvršavanja kazne zatvora

Summary

For individuals sentenced to prison, the beginning of serving a prison sentence is actually the beginning of treatment work whose primary purpose is successful rehabilitation, social reintegration and reducing of recidivism rates. Prisoners with the help of a treatment staff through individual general and specialized programs work on changing their behavior, beliefs and attitudes which will enable them to be better prepared for release from prison, reintegrate into the community and live freely in accordance with the laws. Through productive activities, education, job skills training and acquisition of positive work habits, the convict builds a sense of personal responsibility and redirects themselves towards socially desirable direction. This paper also touches on the topic of parole, as well as the role and importance of the probation service as a very important transitional phase in the process of prisoner rehabilitation. At the very end, there is a critical review of the lack of an adequate system of post-penal assistance in the Republic of Croatia, as well as specialized services for providing comprehensive assistance to persons released from serving a prison sentence.

Key words: rehabilitation, treatment of prisoners, social reintegration, post-penal assistance, probation, purpose of serving a prison sentence

1. UVOD

U Republici Hrvatskoj sustav izvršavanja kazne zatvora uređen je kao rehabilitacijski model u kojem je u prvi plan stavljen tretmanski rad sa zatvorenicima, a temeljna svrha mu je resocijalizacija. Ministarstvo pravosuđa i uprave donijelo je Pravilnik o tretmanu zatvorenika¹ (dalje: Pravilnik) kojim se pokušava uspješnije pridonijeti postizanju ciljeva resocijalizacije, rehabilitacije i socijalne integracije zatvorenika. Pravilnikom se tretman zatvorenika u članku 3. definira kao skup općih i specijaliziranih tretmanskih intervencija i programa koji se zasnivaju na prosudbi kriminogenih i sigurnosnih rizika i tretmanskih potreba, a kojima je cilj smanjenje rizičnih faktora koji su pogodovali počinjenju kaznenog djela te jačanje zaštitnih čimbenika koji omogućuju razvoj i održavanje pozitivnih promjena, radi postizanja svrhe izvršavanja kazne zatvora.

U članku 22. Pravilnika specificirano je da opće tretmanske intervencije obuhvaćaju usmjeravanje i savjetovanje svih zatvorenika u organizaciji njihovog svakodnevnog života u penalnoj ustanovi, a odnose se na: rad i radno-okupacijske aktivnosti, obrazovanje, te kreativne, kulturne, umjetničke, sportsko-rekreativne i druge aktivnosti slobodnog vremena. Općim programom tretmana pridonosi se ostvarenju principa stabilizacije, strukturi i svrsishodnosti provođenja vremena zatvorenika tijekom boravka u penalnoj ustanovi da bi se kasnije sudjelovanje i postignuti rezultati u općim programima procijenili i uzeli u obzir uslijed procjene uspješnosti i ponovne procjene rizika i tretmanskih potreba. Opći programi tretmana provode se interdisciplinarno u zajedničkoj suradnji odjela tretmana s odjelima za rad i strukovnu izobrazbu, odjelima osiguranja te odjelima zdravstvene zaštite.²

Za razliku od općih, specijalizirane tretmanske intervencije podrazumijevaju psihosocijalne i socijalnopedagoške intervencije kroz individualni i grupni rad. To su zapravo posebni programi tretmana koji se sastoje od niza specijaliziranih tretmanskih intervencija organiziranih u posebno osmišljen program koji je prvenstveno usmjeren ka otklanjanju ili smanjivanju dinamičkih kriminogenih faktora kao što su ovisnost o supstancama ili ponašajna ovisnost, antisocijalni, odnosno kriminalni obrasci razmišljanja, nedovoljno razvijene vještine

¹ Pravilnik o tretmanu zatvorenika (NN 123/21).

² Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020. godinu., https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-09-02/154102/IZVJ_KAZNIONICE_2020.pdf, str. 23.

rješavanja problema, poteškoće u kontroli emocija, impulzivnosti i agresivnosti (čl. 19. Pravilnika).

Posebni programi tretmana koji se provode u kaznenim ustanovama na području Republike Hrvatske su: tretman ovisnika o alkoholu/drogama, trening kontrole agresivnog ponašanja, tretman seksualnih delinkvenata, tretman počinitelja kaznenih djela u prometu, trening socijalnih vještina, tretman počinitelja kaznenih djela s obilježjem nasilja, te pilot program psihosocijalnog tretmana ovisnika o kockanju, a koji se u većini slučajeva primjenjuju samo za pravomoćno osuđene osobe, odnosno za zatvorenike koji izvršavaju kaznu zatvora.³

Što se tiče uvjeta potrebnih za provođenje rehabilitacije oni su konstantno loši, a kao posebno veliki problem ističe se prenapučenost kaznenih zavoda, nedostatan stručni kadar te neprimjerenost prostora za tretmansku djelatnost.⁴ Prenapučenost dodatno otežava provođenje klasifikacije i kategorizacije zatvorenika pri čemu direktno negativno utječe na rad, napredovanje i razvoj općih i posebnih programa tretmana, a posebice na individualizaciju tretmana.

Problem postoji i u slučaju potrebe nastavka provođenja tretmana nakon izlaska iz penalne ustanove što je osobito važno za smanjenje recidivizma. Taj nedostatak nastoji se otkloniti ili barem ublažiti posttretmanom.

Primarni cilj posttretmana je osamostaljivanje pojedinca tako da mu nije potrebna pomoć drugih osoba, te uključenje u svakodnevni život što je ujedno i najbolji pokazatelj stupnja resocijalizacije. Posttretman treba biti visoko individualiziran, najčešće traje oko 6 mjeseci ili iznimno do 3 godine, a njegov sadržaj se sastoji od djelatnosti kao što su: educiranje korisnika o njegovim pravima, savjetovanje o zdravstvenoj zaštiti, sređivanje dokumenata, pomoć kod traženja posla, razvijanje potrebnih vještina i slično.⁵

Za kraj ovog poglavlja spomenula bih jednu zanimljivost koja je vezana uz 1974. godinu kada je *Robert Martinson*⁶ uzdrmao rehabilitacijski ideal nakon što je proveo studiju gdje je analizirao više od 200 programa tretmana počinitelja kaznenih djela, poglavito onih koji se

³ *Ibidem*, str. 27, 28.

⁴ Mejovšek, M. (1995) Povezanost između nekih osobnih obilježja osuđenih za kaznena djela razbojstva i razbojničke krađe i prognoze uspjeha resocijalizacije. *Kriminologija & socijalna integracija*, 3(1), str. 24.

⁵ Koller-Trbović, N., Mirosavljević, A. (2005) Posttretman – pomoć nakon institucije ili što nakon tretmana. *Kriminologija & socijalna integracija*, 13(2), str. 99-105.

⁶ Martinson, R. (1974) What works? Questions and answers about prison reform. *The public interest*, Vol. 10, str. 22, 23, 48.

izvode u penalnim ustanovama, te pritom utvrdio kako opisani programi ne potvrđuju zapaženiji utjecaj na recidivizam, a upravo je stopa recidivizma mjera kojom se valorizira učinkovitost rehabilitacije.⁷ Njegova izjava kako programi tretmana nemaju puno pozitivnog učinka ("nothing works")⁸ značila je veliku prekretnicu uslijed koje je započeo značajan rad oko kreiranja, razrade, koncipiranja i evaluiranja raznih programa tretmana.⁹

Ovaj diplomski rad bavi se rehabilitacijom zatvorenika u penitencijarnom pravu. Nakon uvoda, bit će prikazan povijesni aspekt rehabilitacije zatvorenika u okviru izvršavanja kazne zatvora, tijekom rehabilitacije, značaj tretmanskog osoblja u rehabilitaciji zatvorenika, te ideja rehabilitacije opisana u međunarodnim dokumentima. U trećem poglavlju naglasak će biti stavljen na razliku između svrhe izvršavanja kazne zatvora i svrhe kažnjavanja, nakon čega će, u okviru četvrtog poglavlja koje nosi naslov "Osposobljavanje zatvorenika za život izvan penalne ustanove" posebna pozornost biti posvećena programima tretmana kao što su: izrada pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, rad i izobrazba zatvorenika, te važnost uvjetnog otpusta i probacijske službe kao prijelazne faze u procesu rehabilitacije zatvorenika. Na kraju rada opisuje se poslijepenalna reintegracija zatvorenika u društvo kao krajnji cilj rehabilitacije zatvorenika.

"Kaže se da nitko istinski ne poznaje naciju sve dok nije boravio u njenom zatvoru. Naciju ne treba suditi po tome kako postupa sa svojim građanima koji se nalaze na vrhu, već s onima koji su na dnu."

Nelson Mandela, Dug put do slobode, 1994.

⁷ Kovčo, I. (2001) Kazna zatvora – zašto i kuda? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 8(2), str. 121.

⁸ "ništa ne funkcionira"

⁹ Kovčo Vukadin, I., Rajić, S., Balenović, M. (2009) Uspostava probacijskog sustava – novi izazov za Hrvatsku? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(2), str. 716.

2. REHABILITACIJA ZATVORENIKA

2.1. Ideja rehabilitacije zatvorenika kroz povijest izvršavanja kazne zatvora

Pogledamo li u prošlost kažnjavanja, točnije u drugu polovicu 18. stoljeća, neizostavno se mora spomenuti *Cesare Bonesano de Beccaria*, znameniti talijanski pravnik i kriminolog koji je bio začetnik modernog pristupa kaznenom pravu, te je smatrao da je cilj kazne udaljiti osobu od ponovnog počinjenja zločina, kao i utjecati na druge da ne čine isto. Zalagao se za zaštitu temeljnih prava zatvorenika te je smatrao da naglasak treba staviti na prevenciju, a ne kaznu. Isto tako, držao je da treba voditi računa o reciprocitetu između samog zločina i kazne, stoga kazna treba prevagnuti nad korišću koja bi bila dobivena kaznenim djelom.¹⁰ Njegova načela su toliko relevantna da su sadržana čak i u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka UN 1948. godine koja je iz temelja promijenila praksu kažnjavanja. Deklaracija o pravima čovjeka je akt od kojeg se počinje računati moderno vrijeme u penologiji.

Nadalje, u drugoj polovici 19. stoljeća uvidjet ćemo da su već tada pozitivisti *Ferri i Garofalo* po prvi puta sistematski iznijeli tezu da bi svrha izricanja sankcija počiniteljima kaznenih djela (i maloljetnima i punoljetnima) trebala biti njihova resocijalizacija, odnosno rehabilitacija i individualizacija, a sredstvo kojim će se ostvariti ta svrha specifično osmišljen tretman.¹¹ Takav način razmišljanja prihvaćaju i penolozi šezdesetih godina prošlog stoljeća koji ideju rehabilitativnog ideala ne vide samo u zatvoreniku koji više ne čini kaznena djela zbog rizika od zatvora, već u stjecanju novih iskustava tijekom izdržavanja kazne zatvora koja dovode do promjene odnosa prema samome sebi, a napose okolini u kojoj se živi tako da počinjenje kaznenog djela postaje moralno neprihvatljiv način komuniciranja s okolinom.¹²

Vjerovanje u značaj i stručnost provedbe programa tretmana u zatvorima tijekom povijesti doživjelo je brojne oscilacije. Polemika o rehabilitaciji vodila se u dva smjera. Prvi smjer uključuje raspravu o pretpostavkama i mogućnostima programa tretmana, a drugi, je fokusiran na mogućnost realizacije, izrade, integracije i analize programa tretmana.¹³

¹⁰ Pro Leksis d.o.o. (2015) *Opća i nacionalna enciklopedija* u 20 knjiga, II. knjiga. Ar – Be, str. 230-231.

¹¹ Bakić, D. (2001) Prikaz nekih modela institucionalnog tretmana počinitelja kaznenih djela. *Ljetopis socijalnog rada*, 8(1), str. 2 prema Bačić, F. (1986) *Krivično pravo. Opći dio*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilište u Zagrebu.

¹² Durham, A. M. (1994) *Crisis and Reform: Current Issues in American Punishment*. Boston: Little, Brown and Company, str. 26.

¹³ Doležal, D., Jandrić, A. (2002) Institucionalni penološki programi s ovisnicima o ilegalnim drogama. *Kriminologija & socijalna integracija*, 10(2), str. 106.

U 20. stoljeću razvija se teorija socijalnog učenja koja ističe kako ljudi uče "biti kriminalci" kao što uče "biti razumni". Također, razvija se i teorija socijalne kontrole koja je zasnovana na vjerovanju da "društvene bolesti" uključivo i kriminal proizlaze iz razdoblja kada je društvo oslabljeno ratom, ekonomskim promjenama i sličnim krizama. Teoretičar Travis Hirschi tvrdi da je ključni element socijalne kontrole zapravo u osjećaju socijalne bliskosti pojedinca s drugim osobama, kao i institucijama u društvu, iz čega slijedi kako su osuđeni kriminalci ustvari među najlošije povezanim osobama u zajednici.¹⁴

2.2. Rehabilitacija zatvorenika kao svrha izvršavanja kazne zatvora u međunarodnim dokumentima

Godine 1955. na Prvom kongresu UN za sprječavanje zločina prihvaćena su Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima koja su 2015. godine revidirana i danas ih poznajemo pod nazivom Mandelina pravila. Pravila nisu pravno obvezujuća, međutim, imala su znatan utjecaj prilikom donošenja Zakona o izvršavanju kazne zatvora na hrvatskog zakonodavca. To je najznačajniji, a ujedno i prvi takve vrste dokument UN-a što se tiče zaštite prava zatvorenika unutar kojeg se uređuju temeljna načela izvršavanja kazne zatvora i rukovodeća načela za zatvorenike. U Rukovodećim načelima naglašava se kako je primarna svrha i opravdanje kazne resocijalizacija i zaštita društva, a što će se najlakše postići kroz individualizaciju tretmana za svakog pojedinog zatvorenika, te fleksibilan sustav kategorizacije zatvorenika u skupine.¹⁵

Relevantne odrednice za ovo poglavlje u odnosu na temu i sadržaj rada bile bi četvrto i peto pravilo Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima, poznatih pod nazivom Mandelina pravila: Pravilo 4: 1. "Svrhe zatvorske kazne i sličnih mjera kojima se osoba lišava slobode prvenstveno su zaštita društva od kriminala i smanjenje recidivizma. Te se svrhe mogu ostvariti jedino ako se razdoblje zatvora iskoristi kako bi se osigurala što bolja reintegracija takvih osoba u društvo po izlasku iz zatvora tako da mogu živjeti u skladu sa zakonom i brinuti se o sebi." 2. "S tim ciljem, zatvorske uprave i druga nadležna tijela trebaju nuditi obrazovanje, strukovno osposobljavanje i rad, kao i druge

¹⁴ Maloić, S., Ricijaš, N., Rajić, S. (2012) Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Kriminologija & socijalna integracija*, 20(2), str. 31.

¹⁵ Pleić, M. (2010) Međunarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzora nad sustavom izvršavanja kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), str. 311-312.

oblike pomoći koji su primjereni i raspoloživi, uključujući i one popravne, moralne, duhovne, socijalne, zdravstvene i sportske prirode. Svi takvi programi, aktivnosti i usluge trebali bi se izvoditi u skladu s postupanjem prema zatvorenicima na individualnoj osnovi.", te Pravilo 5: 1. "U zatvorskom režimu na najmanju mjeru trebaju biti svedene razlike između zatvorskog života i života na slobodi koje smanjuju odgovornost zatvorenika ili poštovanje dostojanstva zatvorenika kao ljudskih bića." 2. "Zatvorske uprave moraju napraviti sve opravdane ustupke i prilagodbe kako bi se osiguralo da zatvorenici s invaliditetom, psihičkim poremećajima ili drugim poteškoćama imaju potpun i djelotvoran pristup zatvorskom životu na ravnopravnoj osnovi."¹⁶

Republika Hrvatska također je članica Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine od 6. listopada 1991. godine u kojem se u čl. 10. stavku 3. propisuje sljedeće: "Kazneni sustav mora uključivati postupke prema zatvorenicima kojima je glavni cilj promjena njihova ponašanja i njihova društvena rehabilitacija. Maloljetni prijestupnici moraju biti odvojeni od odraslih i s njima se mora postupati u skladu s njihovom dobi i pravnim statusom."¹⁷ Paktom je formiran Odbor za prava čovjeka kao sustav nadzora nad implementacijom zajamčenih prava u pravnim sustavima država stranaka, a Odboru se pritužbom mogu obratiti i pojedinci koji su iscrpili pravna sredstva u nacionalnom pravnom poretku.¹⁸

2.3. Tijek rehabilitacije

Dolaskom zatvorenika u penalnu ustanovu započinje njegovo izvršavanje kazne zatvora. Brojne su novonastale situacije kojima se treba prilagoditi, kao na primjer: specifična fizička okolina zatvorske institucije u kojoj prevladavaju rešetke, razni sigurnosni sustavi, karakteristična arhitektura penalnih ustanova, svakidašnja pravila kojih se zatvorenici moraju pridržavati u cilju nesmetanog rada penalne ustanove što će biti veliki izazov za osobe koje su i u prijašnjem životu imale teškoća s poštivanjem pravila u vanjskom svijetu. Od svih

¹⁶ Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima, preuzeto s: E/CN.15/2015/L.6/Rev.1

¹⁷ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966.g., preuzeto s: https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pravo%20na%20pristup%20informacijama/Zakoni%20i%20ostali%20propisi/UN%20konvencije/Medjunarodni_pakt_o_gradjanskim_i_politickim_pravima_HR.pdf

¹⁸ Ivičević Karas, E. (2016) *Penitencijarno pravo*. Zagreb: Narodne novine, str. 18.

nabrojanih novonastalih situacija kojima se zatvorenik mora prilagoditi lišavanje slobode, odnosno ograničavanje slobode kretanja svakako je najteža.¹⁹

Otprilike nakon proteka šest ili više mjeseci možemo početi govoriti o prihvaćanju opće kulture zatvora, o takozvanom procesu prizonizacije zatvorenika. To znači da je zatvorenik uistinu postao sastavnica zatvoreničkog sustava prihvaćajući pravila i običaje zatvoreničke kulture, te se na taj način i sam inkorporirao u društvo. Visok stupanj prizonizacije kod zatvorenika ne znači ujedno i visoki stupanj kriminalnih aktivnosti i orijentacije, tako da će ustvari i sama mogućnost uspješno provedene reintegracije u društvo nakon izdržane kazne zatvora i izlaska na slobodu biti različita ovisno o stupnju prizonizacije pojedinca.²⁰

Koncept uspješno provedene reintegracije u društvo Taxman vidi kroz Model aktivne participacije zatvorenika u pet koraka (*Five – Step Offender Active Participant Model*) koji uključuje: 1. prihvaćanje odgovornosti za svoje postupke i upravljanje svojom sudbinom, 2. institucionalni tretman koji se provodi od trenutka zatvaranja do 90 dana prije otpusta, 3. priprema za otpust najmanje 90 dana prije otpusta, 4. potpora neposredno nakon otpusta iz zatvora koja traje minimalno 30 dana po otpustu, te zaključno, 5. integracija u trajanju od 30 dana po otpustu do 2 godine.²¹

Ricijaš na temelju različitih istraživanja naglašava četiri osnovne značajke uspješno provedenih kaznenopravnih sankcija u društvu. Prva sastavnica se odnosi na retribuciju, a podrazumijeva kažnjavanje, nadzor, postavljanje uvjeta i ograničenje kretanja, s osobitom koncentracijom na generalnu prevenciju. Druga sastavnica rehabilitacije podrazumijeva pružanje zaštite i pomoći počinitelju kaznenog djela, izgradnju učinkovitog profesionalnog odnosa, poticanje razvoja novih kompetencija kod počinitelja. U ovom slučaju osobita se koncentracija pridaje specijalnoj prevenciji. Treća sastavnica podrazumijeva znanstvenu opravdanost metoda rada, odnosno usluga koje se pružaju što je zapravo rezultat prihvaćanja mehanizama učinkovitih intervencija, to jest analiza intervencija. Četvrta sastavnica

¹⁹ Uzelac, S., Žakman Ban, V., Farkaš, R. (2008) Rad zatvorenika u fazi adaptacije na zatvorske uvjete u hrvatskoj kaznionici. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16(1), str. 82-86.

²⁰ Clemmer, D. (1950) Observations on Imprisonment as a Source of Criminality. *Journal of Criminal Law and Criminology*, volume 41, issue 3, str. 315-319.

²¹ Taxman, F. S. (2004) The Offender and Reentry: Supporting Active Participation in Reintegration. *Federal Probation*. 68(2). Retrieved 20 July, 2014, preuzeto s: <http://www.uscourts.gov/viewer.aspx?doc=/uscourts/FederalCourts/PPS/Fedprob/2004-09/index.html>, str. 4-6.

rehabilitacije jest kvalificiran edukator čiji rad se odnosi na pružanje stručnih radionica i tretmana, omogućavanje profesionalnih uvjeta rada, te uspostavu potpore i supervizije.²²

2.4. Tretmansko osoblje kao važna karika u rehabilitaciji zatvorenika

Znakovito je da će stopa učestvovanja zatvorenika u tretmanskim aktivnostima uvelike ovisiti i o osobinama djelatnika tretmana. Iskustvo je pokazalo kako poželjne osobine kod djelatnika tretmana povećavaju motivaciju zatvorenika za participiranjem u najrazličitijim resocijalizacijskim aktivnostima.

Na temelju istraživanja zatvora u Osijeku tijekom 2013. i 2016. godine otkrivene su poželjne karakteristike djelatnika zatvorskog tretmana, a to su: komunikativnost, tolerantnost i susretljivost, visok nivo stručne kompetentnosti, visok prag na frustraciju, prilagodljivost, suosjećanje i empatija. Zanimljivo je napomenuti kako zatvorenici od djelatnika koji provode tretman zahtijevaju iste one karakterne osobine koje oni sami također moraju postići kroz proces resocijalizacije.²³

Djelatnici tretmanskog odjela također su angažirani u organizaciji konstruktivnih aktivnosti za vrijeme izdržavanja kazne zatvora radi povećanja kvalitete života u penalnim ustanovama. Tako službenici odjela tretmana organiziraju za zatvorenike posjete galerijama i muzejima, koncerte i kazališne predstave, te omogućavaju održavanje vjerskih obreda. Interakcija između osoblja i zatvorenika ključna je za formiranje pozitivne ili negativne zatvorske klime. Pozitivno psihosocijalno ozračje može zbog osjećaja osobnog zadovoljstva kod zatvorenika prerasti u "tretmansku klimu" unutar koje se učinkovitije provode tretmanski programi.²⁴ Kao posebno značajan i koristan segment unutar zatvorske okoline smatra se zatvorska knjižnica čija je temeljna zadaća potpora rekreativnim, obrazovnim i rehabilitacijskim programima.²⁵

Kako bi tretman iznjedrilo što veći uspjeh potrebno ga je redovito prilagođavati svakom pojedinom zatvoreniku, shodno njegovim potrebama i mogućnostima te ga po potrebi

²² Ricijaš, N., Jeđud Borić, I., Lotar Rihtarić, M., Miroslavljević, A. (2014) Pojačana briga i nadzor iz perspektive mladih i voditelja mjere. Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Zagreb, str. 68-70.

²³ Jukić, R., Sabljo, M. (2017) Penološka andragogija – zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Andragoški glasnik*, vol. 21, br. 1-2(36), str. 32.

²⁴ Mejovšek, M. (2002) *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naknada slap, str. 87.

²⁵ Kranjčević, V. (2014) *Odgojno-obrazovni rad s odraslim osobama u penalnim ustanovama*. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, str. 37-38.

mijenjati, nadograđivati, korigirati i poboljšavati. To se postiže individualizacijom tretmana kroz pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora kojom se detektiraju tretmanske potrebe pojedinca, a to znači da treba što preciznije identificirati karakteristike koje determiniraju kriminalno ponašanje i obilježja u koja tijekom tretmana treba intervenirati.²⁶

Programi tretmana usmjereni na kriminogene potrebe zatvorenika i promjenu delinkventnog ponašanja (tzv. kognitivno-bihevioralni programi) pokazali su se izuzetno uspješnima u cjelokupnoj rehabilitaciji, a ponajviše u smanjenju recidivizma.²⁷ To su programi koji podupiru zatvorenika da korigira svoje ponašanje ili barem neke karakteristike svog ponašanja za koje sam smatra da su problematične u odnosima s okolinom. Među najstarije kognitivno-bihevioralne programe ubrajaju se programi potkrepljenja koji egzistiraju na ideji o nagrađivanju zatvorenika za pozitivno i prihvatljivo ponašanje ili njegovo kažnjavanje u slučaju neposluha i kršenja pravila institucije.

Programi averzivnih podražaja najčešće se primjenjuju u terapijskim postupcima s ovisnicima o alkoholu u obliku lijekova koji uzrokuju snažne tjelesne neugode ukoliko se konzumira alkoholno piće, no averzivna terapija pokazuje uspjeh i kod zatvorenika koji su skloni samoozljeđivanju u kojem slučaju bi bili tretirani blagim elektrošokovima, ali i u vidu novčane kazne ili uskraćivanja nekih beneficija ili uгода koje zatvorenici očekuju da će dobiti. Jedan oblik averzivnog pristupa pod nazivom "*overcorrection*" vrlo je čest u penalnim ustanovama, a radi se o tome da osoblje u zatvoru traži od zatvorenika da uz popravak štete koju je prouzročio svojim ponašanjem učini nešto više od samog popravka štete, a u zatvorima se najčešće kao ovakav oblik "averzivne terapije" koristilo čišćenje zajedničkih toaletnih prostora.²⁸

²⁶ Doležal, D., Mikšaj-Todorović, Lj. (2008) Povezanost kriminogenih rizika i potreba s kriminalnim stilovima razmišljanja. *Kriminologija & socijalna integracija*, 16(1), str. 25.

²⁷ Maloić, S., Jandrić Nišević A. (2020) Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje? *Kriminologija & socijalna integracija*, 28(1), str. 51.

²⁸ Knežević, M. (2008) *Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji)*. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad, str. 274-278.

3. SVRHA IZVRŠAVANJA KAZNE ZATVORA

Prema čl. 3. Zakona o izvršavanju kazne zatvora (ZIKZ) koji je glavni izvor penitencijarnog prava u Republici Hrvatskoj i koji je u cijelosti usklađen s Ustavom Republike Hrvatske, te s međunarodnim konvencijama i deklaracijama koje je RH kao članica UN-a i Vijeća Europe prihvatila, "glavna svrha izvršavanja kazne zatvora jest, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njezino osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, čime se pridonosi zaštiti društvene zajednice".²⁹

Detaljnijom analizom čl. 3. Zakona o izvršavanju kazne zatvora, u prvom dijelu članka vidimo da zatvorenici koji se nalaze na izdržavanju kazne u Republici Hrvatskoj uživaju zaštitu ljudskih prava koja su zajamčena Ustavom Republike Hrvatske, zakonom, te drugim međunarodnopravnim dokumentima. Zatvorenicima se tako ni u kojem slučaju ne smiju ugroziti temeljna ljudska prava koja su zajednička svim ljudima, a navedena su još u Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina koja je donesena u jeku Francuske revolucije 1789. godine, čije je donošenje ujedno označilo i početak razvoja penitencijarnog prava na europskom kontinentu.³⁰ U drugom dijelu čl. 3. Zakona o izvršavanju kazne zatvora primjećujemo kako je svrha izvršavanja kazne zatvora prvenstveno socijalna rehabilitacija, odnosno resocijalizacija zatvorenika.

Iz spomenutog možemo ustvrditi kako je zapravo cilj izvršavanja kazne zatvora promjena ponašanja počinitelja kaznenih djela. Kažnjavanje samo po sebi nije glavna i jedina svrha kazne zatvora zato što je naglasak na promjeni vrijednosti, uvjerenja i stavova u skladu s društvenim pravilima i normama.³¹ Propisivanjem kazne zatvora pokušava se sankcionirati zatvorenike za kazneno djelo koje su počinili i smjestiti ih u odgovarajuću ustanovu gdje neće imati mogućnost činiti daljnja kaznena djela i gdje će im biti pružena pomoć u obliku tretmana ili terapije, a istodobno ih pripremati za izlazak na slobodu nakon izdržane kazne pri čemu se poseban naglasak stavlja na njihovu uspješnu reintegraciju u društvo kako ne bi ponovno počinili kazneno djelo.³² Pri tome je poželjno, upravo u cilju rehabilitacije i socijalne reintegracije počinitelja usredotočiti se na konstruktivne aktivnosti tijekom izdržavanja kazne

²⁹ Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21.

³⁰ Ivičević Karas, Elizabeta. Penitencijarno pravo. *Op. cit.*, str. 7.

³¹ Mejovšek, Milko. Uvod u penološku psihologiju. *Op. cit.*, str. 15, 19.

³² Parliamentary Assembly (2006) Recommendation 1741. Social reintegration of prisoners.

<https://pace.coe.int/en/files/17423/html>.

zatvora, na očuvanje društvenih veza s vanjskim svijetom, kao i na potporu prilikom pripreme za izlazak na slobodu i nakon izlaska iz zatvora.³³

Hermans ističe kako je socijalna reintegracija zatvorenika, ako pogledamo logično, dvostruko usmjerena, pri čemu se razlikuju: 1. intervencije kojima je fokus na promjeni psihološkog funkcioniranja pojedinca, unutar kojih se naglašava kognitivno – bihevioralna intervencija jer se temeljem rezultata istraživanja ispostavilo da upravo kognitivne vještine nedostaju počiniteljima kaznenih djela, a neophodne su im da bi ostvarili svoje osobne težnje, ali na način koji je društveno prihvatljiv; 2. intervencije kojima je cilj socijalna reintegracija počinitelja u zajednicu. Ova intervencija usredotočuje se na rješavanje svakodnevnih uobičajenih problema uslijed rada na socijalnim odnosima čije je rješavanje nužno za uspješnu reintegraciju zatvorenika u svakodnevno okruženje.³⁴

Prevladava mišljenje kako se zatvorenici trebaju početi pripremati za socijalnu reintegraciju takoreći s prvim danom pristupanja izvršavanju kazne zatvora,³⁵ međutim Travis smatra kako bi taj postupak trebao početi već uslijed trajanja sudskog postupka na način da se već u obrazloženju presude osuđeniku treba podrobnije pojasniti koja je zapravo svrha kazne koja mu je izrečena, što se od njega konkretno očekuje prilikom izvršavanja kazne, koje će sve osobe biti uključene u sam proces izvršavanja kazne, te konačno koje su opcije koje mu se pružaju nakon izdržane kazne. Travis je mišljenja da za uspješnu reintegraciju zatvorenika nije dovoljna sama činjenica da je izvršio zatvorsku kaznu, već je potrebno da dokaže svoju sposobnost prilagodbe društvenim pravilima, pri čemu mu je preporučljivo ponuditi podršku, pomoć i nadzor, na koji način će zapravo zatvorenik opravdati svoj položaj slobodnog građanina.³⁶

Za sam kraj ovog poglavlja voljela bih spomenuti istraživanje koje je provela Veić. Svoje istraživanje provela je putem društvene mreže Facebook na 137 korisnika sveukupno, a došla je do vrlo zanimljivih rezultata prema kojima zapravo većina ispitanih ne zna da je svrha izvršavanja kazne zatvora osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, a ne samo kažnjavanje. Također, da ispitanici pokazuju veliko negodovanje spram zatvoreničke populacije jer smatraju da zatvorenici u Republici

³³ Coyle, A. (2002) *A human rights approach to prison management*. London: International centre for prison studies, str. 87-107.

³⁴ Hermans, J. (2009) *The wraparound process in probation service*. EuroVista, 1(3), str. 129-131.

³⁵ Décarpes, P., Durnescu, I. (2014) *Where are we in resettlement research?* EuroVista, 3(2), str 50.

³⁶ Travis, J. (2000) *But they all come back: Rethinking prisoner reentry*. Papers from the executive sessions on sentencing and corrections. No. 7 research in brief. Preuzeto s: <https://www.ncrjs.gov/pdffiles1/nij/181413.pdf>, str. 2-8.

Hrvatskoj uživaju prevelika prava i beneficije. Primjerice, jedna od najpoznatijih zabluda o zatvorenicima je da prilikom boravka u kaznionici imaju pravo na potpuno besplatnu kompletnu stomatološku uslugu.³⁷

3.1. Razlika između svrhe izvršavanja kazne zatvora i svrhe kažnjavanja

Promotrimo li Zakon o izvršavanju kazne zatvora i Kazneni zakon uvidjet ćemo kako Zakon o izvršavanju kazne zatvora kao glavnu svrhu izvršavanja kazne zatvora naglašava resocijalizaciju, odnosno socijalnu rehabilitaciju. Za razliku od njega (ZIKZ-a), prema čl. 41. Kaznenog zakona "svrha kažnjavanja je izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibeljnosti činjenja kaznenih djela i o pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo".³⁸ Iz spomenutog se može iščitati kako svrha kažnjavanja prema Kaznenom zakonu nije identična svrsi izvršavanja kazne zatvora koju propisuje Zakon o izvršavanju kazne zatvora. Naime, svrha kažnjavanja se zapravo sastoji od tri dijela, a to su redom: retribucija (društvena osuda), generalna i specijalna prevencija, te naposljetku resocijalizacija.³⁹

Konačno, Zakon o probaciji u svom članku 2. propisuje sljedeće: "Probacijski poslovi su poslovi od posebnog interesa za Republiku Hrvatsku, a obavljaju se radi zaštite društvene zajednice od počinitelja kaznenog djela, njegove resocijalizacije i reintegracije u zajednicu utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela".⁴⁰ Usporedbom navedenih zakona dolazimo do spoznaje o zajedničkim ciljevima zatvorskog i probacijskog sustava, a to su: (1) socijalna reintegracija počinitelja kaznenog djela u društvo, (2) priprema počinitelja za život na slobodi, te (3) reintegracija počinitelja u društvenu zajednicu kojoj pripada uz istodobnu resocijalizaciju.⁴¹

Ideja o rehabilitaciji proteže se kroz cijeli Zakon o izvršavanju kazne zatvora pa se tako već pri razvrstavanju zatvorenika razmišlja o njihovoj rehabilitaciji tako što se predlaže

³⁷ Veić, N. (2016) *Percepcija javnosti o položaju i pravima zatvorenika u Republici Hrvatskoj*. Diplomski rad. Varaždin: Sveučilišni centar Varaždin, Sveučilište Sjever, str. 41-65.

³⁸ Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19.

³⁹ Ivičević Karas, Elizabeta. Penitencijarno pravo. *Op. cit.*, str. 26.

⁴⁰ Zakon o probaciji, NN 99/18.

⁴¹ Maloić, S., Rajić, S., Mažar, A. (2015) Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata. *Kriminologija & socijalna integracija*, 23(1), str. 141-142.

razvrstavanje zatvorenika prvenstveno sukladno potrebama pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora ali i radi suzbijanja međusobnog lošeg utjecaja - tzv. opasnost od kriminalne infekcije čime se stvaraju optimalni preduvjeti za uspješnu resocijalizaciju.⁴² Načelo razvrstavanja zatvorenika ima za cilj individualizirati izvršenje kazne i klasificirati zatvorenike, a sve u svrhu što uspješnije provedbe tretmana koji se zatvoreniku pruža prilikom izvršavanja kazne zatvora.

U sklopu načela individualizacije programa izvršavanja kazne zatvora zatvorenika se nastoji što uspješnije pripremiti i osposobiti za život poslije zatvora tako što kaznionica, odnosno zatvor poduzima sve kako bi život zatvorenika u penalnoj ustanovi bio što sličniji postojećim općim životnim okolnostima, te se programiranjem izvršavanja kazne zatvora nastoji pomoći zatvoreniku da izgradi osjećaj osobne odgovornosti. Za postizanje tog cilja penalna ustanova pomaže i ohrabruje zatvorenika kako bi otklonio štetne posljedice koje je izazvao kaznenim djelom i zatražio oprost od žrtava svojih kaznenih djela, te da svojevolumeno sudjeluje u izradi i realizaciji programa izvršavanja kazne zatvora kako bi razvio osjećaj osobne odgovornosti (čl. 14. ZIKZ).

⁴² Ivičević Karas, Elizabeta. Penitencijarno pravo. *Op. cit.*, str. 29.

4. OSPOSOBLJAVANJE ZATVORENIKA ZA ŽIVOT IZVAN PENALNE USTANOVE

4.1. Izrada programa izvršavanja kazne zatvora

U Republici Hrvatskoj, sukladno Zakonu o izvršavanju kazne zatvora, zastupljen je rehabilitacijski pristup izvršavanja kazne zatvora. Takav pristup podrazumijeva individualizaciju kazne za svakog zatvorenika ponaosob na temelju izrade pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, te ukoliko se pokaže potreba i specijaliziranih tretmanskih programa za kategorizirane skupine zatvorenika. Individualizacija programa izvršavanja očituje se u činjenici što pojedinačni program za svakog zatvorenika sadrži analizu rizičnosti za vrijeme njegova trajanja izvršavanja kazne zatvora, o čemu zavisi grupiranje u kaznionice prema stupnju sigurnosti, radnu sposobnost i navike, vrstu posla i radne uvjete na koje se zatvorenik može razmjestiti, razinu obrazovanja, potrebu za obrazovanjem ili stručnim usavršavanjem, zdravstveno stanje, te eventualnu potrebu za liječenjem.

U programu izvršavanja kazne zatvora precizira se prijedlog posebnih oblika individualnog ili skupnog rada, uključivanje u posebne programe (namijenjene ovisnicima o drogi, alkoholu, nasilnim počiniteljima i dr.) odlukom suda ili prosudbom stručnog tima, kao i potreba za psihološkom ili psihijatrijskom pomoći. Na kraju se utvrđuje sadržaj i način organizacije slobodnog vremena (sportske i kulturne aktivnosti), kontakt s vanjskim svijetom (telefoniranje, dopisivanje, posjete), te prijeko potreban program pripreme za otpust na slobodu i pomoć nakon otpusta.⁴³

Prema članku 103. ZIKZ – a, kaznionica odnosno zatvor osigurat će potrebnu opremu i prostor za racionalno iskorištavanje slobodnog vremena i aktivnosti za zadovoljenje duhovnih, tjelesnih i kulturnih potreba zatvorenika. Ukoliko postoji mogućnost te se time ne narušava red i sigurnost i ne ometa druge, zatvoreniku se omogućuje provođenje aktivnosti slobodnog vremena na vlastiti trošak. Slobodno vrijeme zatvorenika održava se u: likovnim, glazbenim, tehničkim, novinarskim, informatičkim, dramskim i sličnim radionicama, vježbaonicama, raspravnim klubovima itd.

⁴³ <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/ostale-informacije/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>

Primarni cilj izrade programa izvršavanja kazne zatvora je socijalna rehabilitacija i reintegracija zatvorenika. Upravo iz tog razloga, ako je osuđeniku izrečena kazna zatvora dulja od šest mjeseci, sudac izvršenja uputit će ga na odsluženje kazne zatvora u Centar za dijagnostiku u Zagrebu koji vrši stručne poslove medicinske, socijalne, psihološke, socijalno-pedagoške i kriminološke analize zatvorenika u cilju procjene kriminogenih rizika i tretmanskih potreba, njihove kategorizacije, osmišljavanja orijentacijskog programa izvršavanja kazne zatvora, te određivanja kaznenog tijela u kojem će osuđenik izdržavati kaznu (čl. 21. st. 6. ZIKZ). Program izvršavanja donosi na prijedlog stručnog tima kaznionice, odnosno zatvora, za svakog zatvorenika upravitelj.

Program izvršavanja moguće je modificirati pod utjecajem zatvorenikova ponašanja tijekom izdržavanja kazne, kao i rezultata uspješnosti izvršavanja pojedinačnog programa i okolnostima koje se mogu pojaviti tijekom boravka u penalnoj ustanovi. Iz tog razloga, upravitelj zatvora, odnosno kaznionice analizira program izvršavanja kazne zatvora minimalno jednom u tri mjeseca za zatvorenika koji izdržava kaznu zatvora u trajanju do pet godina, odnosno minimalno jednom u šest mjeseci za zatvorenika koji izdržava kaznu zatvora dulju od pet godina. U cilju što uspješnije provedbe socijalne rehabilitacije i reintegracije, zatvorenika se potiče da i on sam aktivno sudjeluje u donošenju i provođenju programa izvršavanja. Tom prigodom ujedno ga se upoznaje s programom izvršavanja kazne zatvora, eventualnim izmjenama, procjenom uspješnosti, te odobrenom vrstom i opsegom povlastica. Zatvoreniku će biti nedostupan sadržaj dijela programa izvršavanja koji se odnosi na procjenu rizika i sigurnosne prosudbe i procese (čl. 75. ZIKZ).

Programom izvršavanja utvrđuju se i pogodnosti zatvorenika kao skup motivirajućih mjera usredotočenih na smanjenje negativnih utjecaja zatvaranja i podupiranje u ostvarivanju programa izvršavanja radi ostvarivanja svrhe izvršavanja kazne zatvora (čl. 137. ZIKZ). Pogodnosti uključuju: ublažavanje uvjeta unutar kaznionice odnosno zatvora (npr. korištenje vlastitog televizijskog prijarnika, češće primanje paketa i primanje paketa veće težine, uređenje životnog prostora osobnim stvarima, produljeni boravak u zajedničkim prostorijama ili na svježem zraku, samostalna priprema hrane i napitaka itd.) i češće dodire s vanjskim svijetom (npr. telefoniranje bez nadzora, češći i dulji posjeti obitelji i drugih osoba s nadzorom ili bez nadzora, boravak s bračnim ili izvanbračnim drugom odnosno životnim ili neformalnim životnim partnerom u posebnoj prostoriji bez nadzora, korištenje godišnjeg odmora ili dijela godišnjeg odmora u mjestu prebivališta, boravišta ili drugom mjestu, izlazak

radi izvršavanja posebnog programa koji se provodi u zajednici itd.). Odluka o odobrenju ili uskrati pogodnosti priopćuje se zatvoreniku i zapisuje se u osobnik (čl. 138. ZIKZ).

Veliki problem koji znatno otežava dosljednu provedbu individualizacije izvršavanja kazne zatvora jest prenapučenost hrvatskog zatvorskog sustava jer u takvim uvjetima individualni tretmanski rad u praksi nije moguć. Dapače, Andonov na temelju svog osobnog iskustva čak kaže kako je u tim okolnostima "Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora najveća zabluda hrvatskog zatvorskog sustava, mit!"⁴⁴ Nadalje tvrdi da su zatvorenici prepušteni sami sebi uslijed čega provedba programa izvršavanja kazne zatvora velikim dijelom ovisi o njima samima. Takva situacija ne ide u prilog osobito zatvorenicima koji su na dugotrajnom izdržavanju kazne zatvora jer se samo rijetki uspijevaju resocijalizirati.⁴⁵

4.1.1. Rad zatvorenika

Ključni faktor uspješne rehabilitacije ličnosti zasigurno je stjecanje pozitivnih radnih navika koje će pojedincu omogućiti odmak od kriminalnih radnji koje je u prošlosti činio, te ga kroz stručno osposobljavanje preusmjeriti u društveno poželjnom pravcu. Stalan posao zatvoreniku osigurava prijeko potreban red i disciplinu, ispunjava vrijeme, pruža priliku za proširenje socijalne mreže i integraciju s drugim uspješnim pripadnicima skupine.⁴⁶ Penološke ustanove stoga nastoje kroz radnu rehabilitaciju pružiti podršku zatvorenicima u traženju zaposlenja nakon izlaska iz penalne ustanove kako bi postali punopravni članovi zajednice.⁴⁷

Rad zatvorenika pretežno je osmišljen u okviru radionica u kaznionicama i zatvorima gdje se obavljaju poslovi obrade drva i metala, poljoprivrede, ugostiteljstva, eksploatacije kamena, održavanja, šljunčarenja, izrade betonske galanterije i slično. Također, zatvorenici u kaznionicama i zatvorima između ostalog obavljaju i pomoćno-tehničke poslove kao što su održavanje čistoće i urednosti prostorija i kruga kaznonice i/ili zatvora, ličenje, pranje automobila, pomoćni poslovi u praonici rublja, zatvorskoj radionici, kuhinji, skladištu itd.⁴⁸

⁴⁴ Andonov, A. (2013) Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 20(1), str. 110.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Mataija, A. (2014) *Zapošljavanje zatvorenika i socijalna reintegracija*. Studentski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Diplomski studij socijalne politike, str. 5.

⁴⁷ Jukić, Renata. Penološka andragogija – zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Op. cit.*, str. 30.

⁴⁸ <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/ostale-informacije/zatvorski-sustav/rad-zatvorenika-i-strukovna-izobrazba/6162>.

Kroz povijest, rad je od samih početaka bio tradicionalno povezan sa zatvorom, nerijetko kao oblik najteže i najopasnije prisile. Jedan od najnehumanijih oblika prisile koji je povezan s izvršavanjem kazne zatvora zasigurno je deportacija koja je bila bazirana, formirana i vođena na teškom i prisilnom radu zatvorenika. Između ostalog, i prvi zatvor u povijesti, *Bridewell* također je bio utemeljen na ideji o "kući rada" gdje su zatvorenici morali radom na najtežim poslovima zaraditi za svoje osnovne egzistencijalne potrebe kao što su smještaj i prehrana.⁴⁹ Upravo je *John Howard* bio glavni razlog donošenja Zakona o zatvorima 1779. godine čija je intencija bila jasno propisivanje koncepta boravka kažnjnika u zatvoru kao odgovor na katastrofalnu situaciju na području izvršavanja kazne zatvora, gdje je jedan od elemenata koje je Howard zagovarao bio i režim preodgoja zatvorenika s posebnim naglaskom na njihovo zapošljavanje tijekom izvršavanja kazne zatvora.⁵⁰

Kazneni reformator *Alexander Maconochie* zagovarao je ideju da se zatvorenik ne percipira kao zatvorenik, već kao radnik koji svojim radom zarađuje bodove, te će ostvarenjem potrebnog broja bodova ostvariti uvjete za izlazak iz zatvora (tzv. Maconochiejev bodovni sustav).⁵¹

No, pozitivno pravo u Republici Hrvatskoj ne dopušta prisilan rad. Članak 23. stavak 2. Ustava Republike Hrvatske⁵² zabranjuje prisilni i obvezatan rad čime se štiti pojedinac od potencijalnog zlostavljanja. Istodobno, Damjanović i sur. smatraju da takva odredba znači izravnu koliziju s glavnom svrhom izvršavanja kazne zatvora i načelom dobrovoljnosti u radnim aktivnostima jer se zatvorenika zapravo motivira da za ispunjenje osnovnih životnih potreba ne treba uložiti nikakav rad, trud ili napor.⁵³

Brojna su istraživanja provedena o važnosti rehabilitacijskog rada za zatvorenika prilikom reintegracije u zajednicu i nastavak života na slobodi bez ponovnog počinjenja kaznenog djela. Takvo je na primjer istraživanje koje je 2005. godine provela radna skupina Howard League for Penal Reform u kojem je dokazano kako je izostanak zaposlenja usko povezan s ponovnim počinjenjem kaznenog djela. Utvrđeno je da je već pet mjeseci nakon otpusta iz zatvora 75% zatvorenika koji nisu tražili redovan posao počinilo novo kazneno djelo, u

⁴⁹ Knežević, M. Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji). *Op. cit.*, str. 217.

⁵⁰ *Ibidem*, str. 65.

⁵¹ *Ibidem*, str. 125.

⁵² Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

⁵³ Damjanović, I., Jandrić, A., Doležal, D. (2002) Uloga rehabilitacije u svjetlu novih promjena unutar Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Kriminologija & socijalna integracija*, 10(1), str. 54.

usporedbi s 25% onih zatvorenika koji su intenzivno tražili legalno zaposlenje dok su najnižu stopu od 15% šanse za recidiv imali bivši osuđenici koji su bili u stalnom zaposlenju.⁵⁴

Zanimljiva je i činjenica koja je utvrđena istraživanjem, a ukazuje na podatak kako će poslodavac koji ima ranija pozitivna iskustva sa zapošljavanjem bivšeg osuđenika prije biti spreman ponovno zaposliti bivšeg osuđenika, nego poslodavac koji je imao negativna iskustva u zapošljavanju istoga.⁵⁵ Isto istraživanje dokazuje kako je nedostatak povjerenja glavna prepreka u zapošljavanju bivših zatvorenika, budući da je sa stajališta poslodavaca upravo povjerenje značajan element dobrih međuljudskih odnosa i potrebno ga je "zaraditi", što je puno teže od pukog učenja vještina i zanata za posao koje je moguće postići obukom.⁵⁶ Prijašnje radno iskustvo za poslodavce je također od iznimne važnosti, a to pokazuje istraživanje u kojem je dokazano kako će poslodavac prije zaposliti osobu koja je počinila kazneno povezano s drogom, nego osobu koja je nedavno puštena na slobodu, a nema radnog iskustva.⁵⁷

4.1.1.1. Rad zatvorenika u Republici Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj način i organizacija rada zatvorenika propisani su Zakonom o izvršavanju kazne zatvora. ZIKZ u 87. članku navodi kako se zatvoreniku rad osigurava sukladno njegovim zdravstvenim mogućnostima, stečenim znanjima i smještajnom kapacitetu zatvora, odnosno kaznionice. Radi što uspješnije rehabilitacije, zatvorenika se usmjerava na rad radi stjecanja i održavanja stručnog znanja i iskustva, njegova osposobljavanja te njegovih tjelesnih i duševnih potreba. Način i organizacija rada trebaju se podudarati u što većoj mjeri s načinom i organizacijom rada na slobodi. Zatvorenik je osiguran od profesionalnih bolesti i ozljeda na radu, a postignuta financijska dobit od zatvorenikova rada nikada ne smije osujetiti svrhu izvršavanja kazne zatvora.

Prema članku 88. ZIKZ – a, ministar nadležan za poslove pravosuđa pravilnikom kojim se pobliže uređuje rad i raspolaganje novcem zatvorenika raspoređuje zatvorenika na rad u kaznionici, odnosno zatvoru. Članak 89. zatvoreniku pruža mogućnost da uz osobni pristanak i pisanu odluku upravitelja također radi i za drugog poslodavca na poslovima koji će se vršiti

⁵⁴ Mataija, Amanda. Zapošljavanje zatvorenika i socijalna reintegracija. *Op. cit.*, str. 6.

⁵⁵ Oluwasegun Obatusin & Debbie Ritter-Williams (2019) *A phenomenological study of employer perspectives on hiring ex-offenders*. *Cogent Social Sciences*, 5:1, str. 7.

⁵⁶ *Ibidem*, str. 8.

⁵⁷ Visser, Christy A., Debus-Sherrill, Sara A. and Yahner, Jennifer (2010) *Employment after prison: A longitudinal study of former prisoners'*, *Justice Quarterly*, str. 4.

unutar ili izvan kaznionice odnosno zatvora na temelju ugovora kojim se utvrđuju međusobna prava i obveze, te koji s poslodavcem sklapa kaznionica odnosno zatvor, a odobrava ga Središnji ured Uprave za zatvorski sustav. Neke od prednosti takvih poslova su što zatvorenici imaju kontakt s vanjskim svijetom, nalaze se na formalnijem radnom mjestu, te se nalaze u radnom okruženju s osobama koje nisu počinitelji kaznenog djela, što svakako djeluje poticajno i motivirajuće.⁵⁸

Zatvorenik koji je već u radnom odnosu kod drugog poslodavca može uz njegov pisani pristanak i dalje nastaviti raditi uz uvjet da mu je izrečena kazna zatvora u ukupnom trajanju do jedne godine, te ako uz nju nije izrečena sigurnosna mjera zabrane obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti. Obavlja li zatvorenik samostalno gospodarsku i drugu djelatnost, a izrečena mu je kazna zatvora u trajanju do jedne godine, može se odobriti nastavak obavljanja te djelatnosti unutar ili izvan kaznionice odnosno zatvora u kojem slučaju će zatvorenik sam snositi troškove smještaja u kaznionici odnosno zatvoru na vrijeme za koje samostalno obavlja gospodarsku ili drugu djelatnost. Takva zakonska mogućnost pomaže zatvoreniku da zadrži svoj posao, prihode, obiteljske i socijalne veze jer u tom slučaju zatvorenik nije izoliran iz radne sredine.⁵⁹

Radno vrijeme zatvorenika, odmor tijekom rada, kao i dnevni i tjedni odmor po članku 91. ZIKZ – a određuju se prema općim propisima o radu. Prekovremeni rad dozvoljen je u iznimnim situacijama kada se u kaznionici odnosno zatvoru ne može omogućiti rad svim radno sposobnim zatvorenicima koji žele raditi. Godišnji odmor utvrđuje se ovisno o duljini rada zatvorenika za vrijeme izdržavanja kazne, uvjetima rada i složenosti poslova koje obavlja, a može trajati od minimalno četiri tjedna do maksimalno 30 radnih dana.

Zatvorenik ima pravo na naknadu za rad u kaznionici odnosno zatvoru koja je umnožak osnovice za izračun naknade za rad i koeficijenta njegova rada. Na naknadu za rad zatvorenika ne plaćaju se porezi i doprinosi. Zatvorenik slobodno raspolaže svojom naknadom za rad poštujući pravila kućnog reda kaznionice odnosno zatvora, s time da se od naknade za rad zatvorenika 30% odvaja kao obvezna štednja za zatvorenika i polaže na banku ili štedionicu. U iznimnim i opravdanim situacijama, temeljem molbe zatvorenika upravitelj mu pisanom odlukom može dozvoliti da raspolaže novcem iz obvezne uštedevine.

⁵⁸ Mataija, A. (2014) Zapošljavanje zatvorenika i socijalna reintegracija. *Op. cit.*, str. 14.

⁵⁹ Penić, Z., Malek, M., Vlahović, K. (2017) Socijalna isključenost i postpenalni prihvati zatvorenika – izazovi moderne prakse. U K, Radat, M., Majdak, I., Jovović, (ur.) *Zbornik radova 1. konferencije prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo*, str. 20. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku.

Andonov smatra kako je takva odredba nepotpuna, te predlaže da se radi otklanjanja bilo kakvih nedoumica točno precizira iznos i vremenski interval u kojem se zatvorenik može koristiti svojim dijelom obvezne uštedevine umjesto trenutnog rješenja prema kojem se odluka o tome prepušta upravitelju koji raspolaganje može, ali i ne mora odobriti. Takva nadopuna ima za cilj olakšati velikom broju zatvorenika (prvenstveno onima na dugotrajnom izdržavanju kazne) kojima nitko ne šalje novac da se tijekom izdržavanja kazne zatvora mogu financirati isključivo svojim radom.⁶⁰

Potvrdu o radu tijekom izdržavanja kazne zatvora, na molbu zatvorenika izdaje kaznionica odnosno zatvor. Andonov i u ovom slučaju smatra da bi odredbu trebalo dopuniti imajući u vidu da nemali broj zatvorenika nije upoznat s tom mogućnošću pa sukladno tome prilikom otpusta ne zahtijevaju da im se izda potvrda o radu. Naglašava da bi trebala postojati obveza kaznionice odnosno zatvora da prilikom otpusta izda zatvoreniku potvrdu o radu tijekom izdržavanja kazne što će biti vrlo koristan pokazatelj da je naučio određenu vrstu posla, a što će mu posljedično olakšati reintegraciju u zajednicu jer je pronalazak zaposlenja najvažniji, ali ujedno i najteži dio uključivanja zatvorenika u zajednicu.⁶¹

4.1.2. Izobrazba zatvorenika

Kako je već ranije istaknuto, izuzev rada, kao jedan od najbitnijih terapijskih čimbenika što uspješnije rehabilitacije jest i izobrazba zatvorenika. Obrazovanje zatvorenika jedna je od najstarijih tehnika koju susrećemo u zatvorima, datira iz doba pojave zatvora kao oblika kažnjavanja za kazneno djelo.⁶² Obrazovanjem, stalnim usavršavanjem i učenjem zatvorenik usvaja nova znanja i vještine, te ponašanje u skladu s društvenim normama koje će mu olakšati izbor novog životnog stila nakon izlaska na slobodu, što se smatra uspješno provedenom rehabilitacijom.⁶³

Strukovno obrazovanje neizravno djeluje na učinkovitiju rehabilitaciju temeljem uspješnijeg zapošljavanja. Dvije bitne spoznaje je važno spomenuti vezano uz obrazovanje i zapošljavanje otpuštenih zatvorenika: (1) vještine i znanja koja se zatvorenicima pružaju moraju biti usko povezani s aktualnim potrebama na tržištu rada i (2) neophodno je blisko

⁶⁰ Andonov, Angel. Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Op. cit.*, str. 112.

⁶¹ *Ibidem.*, str. 113.

⁶² Knežević, Mladen. Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji). *Op. cit.*, str.262.

⁶³ Damjanović, Ivan. Uloga rehabilitacije u svjetlu novih promjena unutar zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Op. cit.*, str. 55.

savezništvo i partnerstvo između agencija kako bi zatvorenici dobili adekvatnu potporu i usluge.⁶⁴

Promotrimo li obrazovanje kao oruđe resocijalizacije, uvidjet ćemo da ono ima trojaku funkciju: kompenzacijsku, koja zatvorenicima nudi ostvarenje nerealiziranih obrazovnih potreba jer većina zatvorske populacije ima relativno nisko obrazovanje, adaptacijsku koja olakšava pojedincu prilagodbu na život u zatvoru, te naposljetku razvojnu, kojom se zatvoreniku osigurava da razvija svoje stvaralačke talente.

Brojna istraživanja potvrđuju kako je školski neuspjeh jedan od najpouzdanijih prediktora delinkventnog ponašanja.⁶⁵ Andonov tvrdi da je obrazovanje najbolji način resocijalizacije pa shodno tome smatra kako naročitu pozornost treba posvećivati mladim zatvorenicima da bi im se nakon otpusta iz zatvora pružila alternativa bavljenju kriminalom i recidivu.⁶⁶ Prilikom provedbe programa orijentiranih na obrazovanje poseban naglasak tijekom rada s osuđenikom stavljen je na njegovo prepoznavanje posljedica svojeg ponašanja i osvještavanje prosocijalnih alternativa kako bi se što lakše nosili sa svakodnevnim životnim poteškoćama.⁶⁷

4.1.2.1. Izobrazba zatvorenika u Republici Hrvatskoj

Izobrazba zatvorenika u zatvorskom sustavu u Republici Hrvatskoj regulirana je odredbama Zakona o izvršavanju kazne zatvora koji u članku 99. propisuje kako kaznionica odnosno zatvor u skladu sa svojim mogućnostima provodi osnovno i srednjoškolsko obrazovanje odraslih, obrazovanje zatvorenika koji nemaju završeno osnovno obrazovanje, osposobljavanje, prekvalifikaciju i usavršavanje zatvorenika. Obrazovanje se održava u kaznionici odnosno zatvoru, ali i izvan njih u suradnji s vanjskim obrazovnim ustanovama u skladu s općim propisima iz područja obrazovanja. Kaznionice i zatvori dužni su provoditi nastavak edukacije radi završavanja osnovne škole za osobe do 21 godine starosti, a opismenjavanje se provodi nevezano uz dob pojedinca.

Izobrazba zatvorenika podrazumijeva završavanje osnovne škole bez obzira na dob zatvorenika, osposobljavanje za samostalno obavljanje osnovnih i pomoćnih poslova, srednjoškolsku izobrazbu za određena zanimanja, pohađanje različitih tečajeva, te nastavak

⁶⁴ Maloić, S. (2020) Pojam i značaj poslijepenalne zaštite – koga štiti, zašto i kako? *Kriminologija & socijalna integracija*, 28(1), str. 29-31.

⁶⁵ Knežević, Mladen. Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji). *Op. cit.*, str. 262.

⁶⁶ Andonov, Angel. Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Op. cit.*, str. 114.

⁶⁷ Maloić, Snježana. Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata. *Op. cit.*, str. 135.

započetog obrazovanja na razini srednje, više i visoke škole. Odabir zatvorenika između usavršavanja za osnovne poslove i srednjoškolskog obrazovanja za svako pojedino zvanje ograničen je brojem verificiranih programa i mogućnostima kaznionice, zatvora, odnosno odgojnog zavoda. Nerijetko se radi o osposobljavanju za jednostavnija zanimanja u kojem slučaju je fokus na praktičnom dijelu nastave.

Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda u 2021. godini u različite obrazovne programe upisano je sveukupno 219 zatvorenika i maloljetnika. Tijekom godine 140 zatvorenika i maloljetnika završilo je obrazovne programe, dok je 19 zatvorenika i maloljetnika prekinulo upisani program obrazovanja.⁶⁸ U kaznionicama u Glini i Lepoglavi, kao najvećim kaznionicama u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske najaktivnije se provode programi izobrazbe. Tako se u kaznionici u Lepoglavi provode obrazovni programi za zvanje: pčelar, operater na računalu, priprematelj jednostavnih jela i slastica, poslužitelj jela i pića, proizvođač povrća na ekološki način i voćar, a u kaznionici u Glini obrazovni programi za zvanje: keramičar, zavarivač, kuhar i operater na računalu.⁶⁹ Imajući u vidu važnost obrazovanja za zatvorenike teži se stalnom napretku i usavršavanju pa je tako Odgojni zavod u Turopolju u ljeto 2020. godine po prvi puta primijenio model online nastave za zatvorenike koji se školuju na vanjskim učilištima, čime se uvelike olakšalo provođenje nastavnog procesa zbog mogućnosti ispunjavanja obveza u realnom vremenu.⁷⁰

Članak 100. ZIKZ detaljnije pojašnjava kako se vrsta i razina obrazovanja kojoj pojedini zatvorenik može pristupiti utvrđuje programom izvršavanja, a ovisi o zatvorenikovim sposobnostima i sklonostima, trajanju kazne i drugim okolnostima koje su bitne za ostvarivanje svrhe izvršavanja kazne zatvora, kao i mogućnostima kaznionice odnosno zatvora. Po završetku obrazovanja zatvoreniku se izdaje svjedodžba iz koje ne smije biti vidljivo da je obrazovanje stečeno u kaznionici odnosno zatvoru kako bi se spriječila stigmatizacija. Zatvorenik ima pravo i na visoko obrazovanje pod uvjetom da sam snosi troškove školovanja, te ako se studijski program može uskladiti sa sigurnosnim razlozima. Prema podacima Ministarstva pravosuđa, jedan je punoljetni zatvorenik tijekom 2019. godine upisao visoko obrazovanje.

⁶⁸ Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2021. godinu., https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2022-12-09/133302/IZVJ_KAZNIONICE_2021.pdf

⁶⁹ Vukalović, A. (2020) *Obrazovanje u zatvoru – iskustva bivših zatvorenika*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju, str. 25.

⁷⁰ <https://www.srednja.hr/zbornica/zatvorenici-idu-u-skolu-provjerili-smo-koliko-ih-prosle-godine-upisalo-zavrсило-neku-skolu/>

4.2. Uvjetni otpust

Uvjetni otpust jest završna etapa u izvršavanju kazne zatvora, te se smatra najstarijom mjerom individualizacije kazne oduzimanja slobode s obzirom da je u potpunosti ovisio o individualnom angažmanu i uloženom trudu zatvorenika prilikom izdržavanja kazne zatvora. Specifičnost uvjetnog otpusta ogleda se u činjenici što zatvorenik, nakon što je izdržao pretežni dio dosuđene kazne, preostali dio može izvršiti na slobodi u kojem slučaju način izdržavanja kazne u velikoj mjeri sliči životu na slobodi.⁷¹

Uvjetni otpust također se može odrediti kao način izvršenja kazne zatvaranja u kojem slučaju se počinitelju dozvoljava da bude pušten na slobodu prije ispunjenja cjelokupne izrečene kazne zatvora uz obveznu superviziju nadležnih institucija.⁷² Primarna ideja uvjetnog otpusta je da se osuđenik u adekvatnom momentu tretmanskim dostignuća u zatvorskom ozračju otpusti iz penalne ustanove kako bi mu se osigurala stupnjevita socijalna integracija u zajednicu u otvorenim uvjetima.⁷³ Uvjetni otpust je ujedno jedan od najefikasnijih načina ostvarivanja socijalne reintegracije zatvorenika i prevencije recidivizma.⁷⁴

Povijesno, uvjetni otpust pojavljuje se razmjerno kasno i u raznovrsnim oblicima tzv. progresivnog sustava izvršavanja kazne zatvora, koji podrazumijevaju napredovanje zatvorenika od prvotne etape strogog režima usamljenjem preko etape poluslobode pa sve do posljednje etape izdržavanja kazne na slobodi.⁷⁵ Alexander Maconochie sa svojom klasifikacijskom procedurom bodovanja bio je ključna osoba za razvoj ranijeg otpusta, a država New York je prva država koja je 1907. godine službeno prihvatila sve značajke uvjetnog otpusta: kazna zatvora nedefiniranog trajanja, sistem odobrenja uvjetnog otpusta, nadzor tijekom trajanja uvjetnog otpusta i posebne kriterije koji vrijede za opoziv uvjetnog otpusta.⁷⁶

U europskim zemljama, raniji otpust nastaje u prvoj polovici 19. stoljeća, kao dio općeg trenda obrata od retribucije i zastrašivanja prema rehabilitaciji. Ideja vodilja bila je u prvom

⁷¹ Ivičević Karas, Elizabeta. Penitencijarno pravo. *Op. cit.*, str. 50-51.

⁷² Petersilia, J. (1999): Parole and prisoner reentry in the United States. *Crime and Justice*. 26, str. 479-480.

⁷³ Bačić, F. (1998) *Kazneno pravo. Opći dio*. Zagreb, Informator, str. 401.

⁷⁴ Kokić-Puce, Z., Brkić, G., Maloić, S. (2020) Uvjetni otpust u perspektivi suvremenog hrvatskog zakonodavstva i kaznenopravne prakse probacijske službe. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 27(2), str. 715.

⁷⁵ Damjanović, I., Kokić-Puce, Z., Klarić-Baranović, S. (2004) Uvjetni otpust s izdržavanja kazne zatvora (od 1998. do 2002.). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11(2), str. 868.

⁷⁶ Petersilia, Joan. Parole and prisoner reentry in the United States. *Op. cit.*, str. 487-489.

redu nagraditi zatvorenika za uzorno ponašanje, uvjetni otpust provodio se samo iznimno, te najčešće samo kod zatvorenika koji izdržavaju kaznu dugotrajnog zatvora. Početkom 20. stoljeća uvjetni otpust biva efikasno sredstvo za djelotvorniju rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju počinitelja u društvenu zajednicu s ciljem motivirajućeg učinka na buduće ponašanje, a sve to uz određivanje pojedinih uvjeta i nadzor probacijske službe.⁷⁷

Uvjetni otpust je kaznenopravni i penološki institut koji je jednako važan za zatvorenika, zatvorski sustav i društvo. Zatvorenike potiče na ponašanje u skladu sa zakonskim propisima i društvenim pravilima, te aktivno sudjelovanje u što ranijoj integraciji u život na slobodi.⁷⁸ Upravo je predviđanje učinkovitosti resocijalizacije važno za realizaciju uvjetnog otpusta pa će shodno tome zatvorenici kod kojih se može očekivati uspješna socijalna reintegracija po izlasku iz zatvora imati veće šanse ostvariti uvjetni otpust.⁷⁹

Uvjetno otpuštena osoba ostaje i dalje osuđenik kojemu je trajanje kazne propisao sud, ali se promijenio način izvršenja kazne. Radi se o tome da se kazna oduzimanja slobode nastavlja izvršavati na slobodi uz veći broj uvjeta i zadataka s trajanjem do isteka roka na koji je izrečena.⁸⁰ Premda je nametanje uvjeta i određivanje nadzora ustaljena praksa, ono nije pravilo od kojega nije moguće odstupiti.⁸¹

Za zatvorski sustav raniji otpust olakšava valorizaciju rezultata u provedbi programa izvršavanja kazne i pridonosi rasterećenju prenapučenih penalnih ustanova.⁸² Što se tiče društva, budući da sudac izvršenja u praksi ne pomaže prilikom integracije zatvorenika u zajednicu svojim savjetovanjem, raniji otpust počinitelja kaznenog djela predstavlja povećani rizik kriminalnog recidiva čime se u određenoj mjeri narušava stabilnost zajednice.⁸³

⁷⁷ Maloić, Snježana. Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Op. cit.*, str. 30-32.

⁷⁸ Damjanović, Ivan. Uvjetni otpust s izdržavanja kazne zatvora (od 1998. do 2002.). *Op. cit.*, str. 867.

⁷⁹ Mejovšek, Milko. Povezanost između nekih osobnih obilježja osuđenih za kaznena djela razbojstva i razbojničke krađe i prognoza uspjeha resocijalizacije. *Op. cit.*, str. 27.

⁸⁰ Damjanović, Ivan. Uvjetni otpust s izdržavanja kazne zatvora (od 1998. do 2002.). *Op. cit.*, str. 870.

⁸¹ Maloić, Snježana. Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Op. cit.*, str. 35.

⁸² Prosječna napučenost penalnih ustanova od 2005. do 2010. godine je oko 140%. U: Šimpraga, D., Vukota, Lj. (2010) Probni projekt Uvjetni otpust zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(2), str. 814.

⁸³ *Ibidem*.

4.2.1. Uvjetni otpust kao "prijelazna faza" u procesu rehabilitacije zatvorenika

Moguće je izdvojiti tri prevladavajuća modela ranijeg otpusta zatvorenika, a to su: diskrecijski, mandatorni i automatski raniji otpust. Karakteristika diskrecijskog otpusta je što o njemu odluku donosi mjerodavna vlast nakon što je zatvorenik izdržao predviđeni dio kazne u penalnoj ustanovi. Kod mandatornog uvjetnog otpusta duljina propisane kazne će se umanjiti shodno prikladnom ponašanju zatvorenika tijekom izdržavanja kazne zatvora. Automatski uvjetni otpust podrazumijeva obvezan otpust iz zatvora po završetku određenog dijela kazne zatvora, uz preduvjet da je prošao propisani minimum.⁸⁴

U Republici Hrvatskoj Andonov se zalaže da se u Zakon o izvršavanju kazne zatvora uvjetni otpust uvrsti među prava zatvorenika koji će se utvrđivati automatizmom. Smatra da bi zatvorenici trebali pravovremeno znati kada ostvaruju pravo na uvjetni otpust kako bi ih se motiviralo na dobro ponašanje i zainteresiralo za aktivno participiranje u programima tretmana, te pretvorilo u savjesne radnike jer za zatvorenika ne postoji snažniji razlog za rehabilitaciju od uvjetnog otpusta.⁸⁵

Posljednjih godina u Engleskoj se pojavljuje i tzv. miješani tip ranijeg otpusta kod kojeg se objedinjuje diskrecijski model za dugoročne kazne i obvezni model uvjetnog otpusta za kratkoročne kazne, čime se nastoje ublažiti negativni učinci ranijeg otpusta, kao na primjer narušavanje sigurnosti građana, nepravda prema žrtvama kaznenog djela ili poticaj za rast kriminala u zajednici, uz istovremeno maksimalno iskorištavanje pozitivnih efekata, kao što su primjerice prevencija neželjenih štetnih posljedica dugoročnih kazni kako za samog počinitelja tako i za članove njegove obitelji i društvo u cjelini, lakša reintegracija počinitelja kaznenog djela u zajednicu, te rasterećenje zatvorskih kapaciteta uslijed neprestane prekapacitiranosti penalnih ustanova.⁸⁶

U Republici Hrvatskoj primjenjuje se diskrecijski model uvjetnog otpusta temeljem kojeg sud odlučuje može li se, nakon što se ispune određene materijalnopravne pretpostavke, postići svrha izvršavanja kazne zatvora. Materijalnopravne pretpostavke za uvjetni otpust propisane su Kaznenim zakonom u kojem slučaju "sud može otpustiti osuđenika s izdržavanja kazne zatvora ako je izdržao najmanje jednu polovinu kazne na koju je osuđen, ali ne manje od tri

⁸⁴ Maloić, Snježana. Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Op. cit.*, str. 34.

⁸⁵ Andonov, Angel. Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Op. cit.*, str. 115-116.

⁸⁶ Maloić, Snježana. Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Op. cit.*, str. 29-35.

mjeseca, ako se osnovano očekuje da neće počinuti kazneno djelo te ako na to pristaje (čl. 59. st. 1. KZ).

Prema članku 166. ZIKZ-a postupak uvjetnog otpusta pokreće se prijedlogom za uvjetni otpust. Prijedlog može podnijeti zatvorenik, njegov opunomoćenik, članovi obitelji zatvorenika uz njegov pristanak i državni odvjetnik sucu izvršenja županijskog suda na čijem se području nalazi kaznionica odnosno zatvor, koji može zatvorenika uvjetno otpustiti ako je preostali dio neizdržane kazne do tri mjeseca (čl. 165. st. 2. ZIKZ). Nakon što zaprimi prijedlog za uvjetni otpust, prije održavanja sjednice vijeća za uvjetne otpuste, sudac izvršenja će ishoditi izvješće s mišljenjem kaznionice, odnosno zatvora u kojem zatvorenik izdržava kaznu, a po potrebi i izvješće probacijskog ureda, te dostupne podatke centra za socijalnu skrb (čl. 168. st. 1. ZIKZ).

Na sjednici vijeća za uvjetne otpuste predsjednik vijeća obavještava vijeće o sadržaju prikupljene dokumentacije i saslušava zatvorenika, a zatim odlučuje o prijedlogu za uvjetni otpust i donosi rješenje (čl. 168. st. 3. ZIKZ). Rješenjem o uvjetnom otpustu sud može, uz pisani pristanak zatvorenika, odrediti provedbu elektroničkog nadzora dok traje uvjetni otpust (čl. 169. st. 1. ZIKZ).

Pravomoćno rješenje o uvjetnom otpustu dostavit će se zatvoreniku, kaznionici odnosno zatvoru, sudu upućivanja, sudu koji je donio presudu prvog stupnja, policijskoj upravi nadležnoj prema mjestu u koje se otpušta, državnom odvjetniku koji je podnio prijedlog, državnom odvjetniku koji je bio obaviješten o sjednici vijeća kada je prijedlog podnio zatvorenik, sucu izvršenja, tijelu nadležnom za vođenje kaznene evidencije i tijelu koje provodi elektronički nadzor ukoliko je takav nadzor određen rješenjem o uvjetnom otpustu (čl. 172. st. 1. ZIKZ).

Sudac izvršenja nalogom određuje datum kada se zatvorenik otpušta na uvjetni otpust u roku od tri dana od pravomoćnosti rješenja protiv kojeg nije podnesena žalba odnosno od zaprimanja drugostupanjskog rješenja (čl. 173. st. 1. ZIKZ). Sudac izvršenja nadležan prema mjestu u koje je osuđenik uvjetno otpušten vrši provjeru uvjetno otpuštenog osuđenika pribavljanjem obavijesti od probacijskog ureda i centra za socijalnu skrb, te samog osuđenika o ispunjavanju posebnih obveza odnosno zaštitnog nadzora određenih rješenjem o uvjetnom otpustu i osuđenikovoju integraciji u zajednicu (čl. 174. st. 1. ZIKZ).

Za vrijeme trajanja uvjetnog otpusta određene radnje, kao npr. istupanje u sredstvima javnog priopćavanja, promjena mjesta prebivališta odnosno boravišta ili odlazak u inozemstvo, moguće su samo uz odobrenje i suglasnost suca izvršenja (čl. 174. st. 2, 3, 4. ZIKZ).

Uvjetni otpust opozvat će sudac izvršenja nadležan prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta osuđenika, rješenjem ukoliko osuđenik bude pravomoćno proglašen krivim za počinjeni prekršaj za koji mu je izrečena kazna zatvora ili zbog razloga za opoziv uvjetnog otpusta iz nadležnosti suca izvršenja koji su propisani zakonom kojim se uređuju kaznena djela i kaznenopravne sankcije (čl. 175. st. 1. ZIKZ). Osuđenik kojem je uvjetni otpust opozvan upućuje se na izdržavanje cijelog uvjetovanog dijela kazne u zatvor prema mjestu svojeg prebivališta odnosno boravišta (čl. 175. st. 4. ZIKZ).

4.2.2. Uloga probacijske službe u procesu rehabilitacije zatvorenika

U Republici Hrvatskoj inicijativa za osnivanje probacijske službe stvorena je u okviru zatvorskog sustava kao moguće rješenje na sve veći problem prekapacitiranosti penalnih ustanova.⁸⁷ Na samom početku svojeg rada 2011. godine hrvatska probacijska služba izvršavala je poslove rada za opće dobro i uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom što je podrazumijevalo rad s počiniteljima lakših kaznenih djela, dok danas probacija aktivno sudjeluje u svim fazama (pred)kaznenog postupka, tijekom izvršavanja kazne zatvora kao i provođenja restriktivnih mjera.⁸⁸

Temeljna svrha, sadržaj, te način izvršavanja probacijskih poslova u Republici Hrvatskoj regulirani su Zakonom o probaciji koji u čl. 1. propisuje da su "probacijski poslovi poslovi od posebnog interesa za Republiku Hrvatsku, a obavljaju se radi zaštite društvene zajednice od počinitelja kaznenog djela, njegove resocijalizacije i reintegracije u zajednicu utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela".

Polazna točka djelovanja probacijske službe je pojedinačni program postupanja (PPP) koji sadrži informacije o osobi uključenoj u probaciju, izrečenoj restriktivnoj mjeri, sigurnosnim ili zaštitnim mjerama, posebnim obvezama, definiranim kriminogenim čimbenicima, kao i planirane aktivnosti, nositelje tih aktivnosti i rokove u kojima će se

⁸⁷ Maloić, S., Brkić, G. (2019) Razvoj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava – idemo li u dobrom smjeru? *Kriminologija & socijalna integracija*, 27(1), str. 101.

⁸⁸ *Ibidem*, str. 100.

održavati, a sve u cilju otklanjanja rizičnih čimbenika kako bi se smanjila šansa za ponovno počinjenje kaznenog djela i ojačali zaštitni faktori.

Probacijska služba svoj rad zasniva na modelu "Rizik – potreba – responzivnost" u kojem slučaju posebnim instrumentom na temelju procjene razine rizika i definiranih kriminogenih čimbenika utvrđuje ciljeve rada s osuđenikom, nužnu razinu pomoći i potpore, a provodi se usmjeravanje prema pružateljima raznih usluga u zajednici surađujući s državnim institucijama kao i s organizacijama nevladina sektora, te nadzor nad uvjetno otpuštenim osuđenikom koji se utvrđuje na temelju dva kriterija: vremenskog trajanja uvjetnog otpusta i vrste kaznenog djela.⁸⁹

Ključnu zadaću u radu i tretmanu s uvjetno otpuštenim osuđenima imaju probacijski službenici čija je uloga od presudne važnosti prilikom uključivanja zatvorenika u zajednicu.⁹⁰ Osnovni cilj probacijskog službenika je korigirati osuđenikova promišljanja, stajališta, osjećaje i ponašanja kako bi prevenirao recidiv. Iz tog razloga pristup svakom pojedinom uvjetno otpuštenom osuđeniku je individualan, te se za svakog osuđenika ponaosob sastavlja analiza kriminogenih i tretmanskih potreba u kojem slučaju se procjenjuje vjerojatnost ponovnog počinjenja kaznenog djela ili nanošenja teške štete drugima.

Probacijski službenici u svom radu najčešće imaju dvostruku ulogu, a to su kontinuirano praćenje i kontrola u kojoj mjeri osuđenik poštuje naloge suda ili drugog nadležnog tijela i obavještavanje ako to ne čini, te provođenje tretmanskih programa i pomoć osuđeniku u nadilaženju teškoća povezanih s činjenjem kaznenih djela.⁹¹

4.2.2.1. Suradnja probacijske službe sa zatvorskim sustavom u rehabilitaciji zatvorenika

Kako bi rehabilitacija zatvorenika bila što uspješnija, a mogućnost recidiva smanjena na najmanju moguću mjeru, neophodna je kvalitetna komunikacija i kontinuirana suradnja probacijskih službi sa zatvorskim sustavom, centrima za socijalnu skrb i policijom. Međusobna suradnja probacijskog i zatvorskog sustava zasniva se na njihovom zajedničkom

⁸⁹ Knjižek, D., Mihalj, M., Mirčeta Mikulić, M. (2017) Izazovi rada s uvjetno otpuštenim osuđenima – probacijska perspektiva. U K, Radat, M., Majdak, I., Jovović, (ur.) *Zbornik radova 1. konferencije prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo*, str. 39. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku.

⁹⁰ *Ibidem*, str. 40.

⁹¹ Maloić, S. (2015) Probacija prema punoljetnim počiniteljima kaznenih djela – pomoć ili nadzor? *Kriminologija & socijalna integracija*, 23(1), str. 163.

cilju, a to je ponovno uvođenje počinitelja u društvo odnosno njegova resocijalizacija i reintegracija u zajednicu.

Važan aspekt uspješne suradnje između probacijskog i zatvorskog sustava je kvalitetna i redovita komunikacija, a koja se u našoj zemlji provodi na dvije razine: 1) razvoj suradnje općenito gdje se razmjenjuju relevantne informacije, provode zajedničke analize onoga što je napravljeno i hitno intervenira u slučaju komplikacija, te 2) suradnja usko vezana uz rad s osuđenikom u kojem slučaju se razmjenjuju informacije koje se odnose na točno određenog počinitelja kaznenog djela i njegovo izvršavanje kazne zatvora i obavljanje probacijskih poslova radi što efikasnije socijalne reintegracije.⁹²

Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u postupku rehabilitacije i socijalne reintegracije osuđenika dolazi posebice do izražaja prilikom osobnog i socijalnog razvitka kapitala jer se, unatoč lišavanju slobode počinitelju kaznenog djela, nastoje zadržati socijalni kontakti s društvenom zajednicom kojoj je počinitelj pripadao prije odlaska na izdržavanje kazne zatvora.⁹³

Pozitivna praksa prilikom rehabilitacije i reintegracije podrazumijeva suradnju zatvorskog i probacijskog sustava s vanjskim suradnicima, u prvom redu nevladinim organizacijama čiji je rad naročito važan vezano uz usluge koje državni sektor uopće ne pruža, ili ne pruža u dovoljnoj mjeri. Nevladine organizacije, znane kao i "organizacije civilnog društva" u svojem su angažmanu racionalne, ostvaruju kvalitetniji kontakt s društvom, jeftinije posluju, fleksibilne su i imaju raznovrsnost opcija koje bolje slijede jedinstvene specifične potrebe otpuštenog zatvorenika.⁹⁴

U radu sa zatvorenicima koji su pušteni na slobodu orijentirani su na korekciju njihovih kognitivnih procesa, kontrolu emocija, razvoj radnih i socijalnih vještina, zaštitu prava, radno osposobljavanje, stvaranje prilika itd. Nevladine organizacije su na području izvršavanja kazne zatvora, a poglavito što se tiče reintegracije, najčešće usredotočene na osuđenika i njegovu obitelj na načine koji imaju pozitivan efekt na zajednicu i društvo u cjelini.

U tu svrhu nevladine organizacije pružaju razne programe ili potporu specifičnim skupinama u okviru zatvorske populacije kao što su starije osobe, ovisnici, osobe s

⁹² Maloić, Snježana. Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata. *Op. cit.*, str. 142-143.

⁹³ *Ibidem*, str. 136.

⁹⁴ Maloić, Snježana. Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje? *Op. cit.*, str. 56.

psihijatrijskim poremećajima, pripadnici etničkih manjina i slično, rade na promjeni stavova i poboljšanju vještina za rad, uspostavljanju komunikacije s poslodavcem i pomoć u pronalaženju posla, jačanju obiteljskih veza, podršku obitelji počinitelja, vjersku edukaciju i povezivanje s lokalnim vjerskim organizacijama, pogodnost smještaja nakon izlaska iz zatvora, jačanje osjećaja humanosti i svijesti o posljedicama kaznenih djela za žrtvu.⁹⁵

4.2.2.2. Suradnja probacijske službe i socijalne skrbi u rehabilitaciji zatvorenika

Prema članku 3. Zakona o socijalnoj skrbi socijalna skrb je djelatnost od javnog interesa čiji je primarni cilj pružanje podrške i pomoći socijalno ugroženim osobama, te osobama u nepovoljnim privatnim ili obiteljskim situacijama, a uključuje prevenciju, pomoć i podršku pojedincu, obitelji i grupama s namjerom unaprjeđenja kvalitete života, te poticanje promjena i jačanje korisnika u svrhu njihovog aktivnog uključivanja u život zajednice.⁹⁶

Suradnja probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj bazira se na njihovim zajedničkim vrijednostima na osnovu kojih orijentiraju svoj rad, a to su prvenstveno humanost, solidarnost, dobrobit i socijalna uključenost pojedinca, kao i socijalna sigurnost i boljitak zajednice.⁹⁷ Međuresorna suradnja važna je upravo zbog činjenice da prisutnost kriminala često ima socijalnu značajku gdje su počinitelji kaznenih djela, uključujući i žrtve tih kaznenih djela osobe koje žive u nepovoljnim životnim okolnostima, najčešće polovično i sporedno učestvuju u ekonomskom, političkom, socijalnom i kulturnom životu zajednice, njihovi osobni potencijali često su vrlo slabo razvijeni, a u korištenju pogodnosti u zajednici i načinima njihove realizacije nerijetko su neinformirani, nedovoljno ustrajni, sumnjičavi i podložni raznim oblicima manipulacija.⁹⁸

Zakonom o socijalnoj skrbi povratnici iz zatvora, kao ni zatvorenici, nisu izolirani kao posebna skupina korisnika pa po dolasku u Centar za socijalnu skrb nisu u dovoljnoj mjeri upoznati s pravima i mogućnostima koja im se mogu ponuditi, a često raspolažu i netočnim informacijama. Otpušteni zatvorenici u velikom se broju obraćaju Centru za pomoć najčešće tražeći novčanu pomoć, a veliki nedostatak je i činjenica što zakonski propisi kojima se jamči

⁹⁵ *Ibidem*, str. 57.

⁹⁶ Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/22, 46/22.

⁹⁷ Maloić, S., Rajić, S. (2012) Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), str. 44.

⁹⁸ *Ibidem*, str. 45.

socijalna skrb ne mogu osigurati smještaj ni samostalno stanovanje bivšim zatvorenicima, već je jedini dostupan smještaj prihvatilište za beskućnike.⁹⁹

Posao je probacije da potiče, ohrabruje, usmjerava i nadgleda osuđenika kako mijenja svoj način razmišljanja i ponašanja te izgradnja produktivne suradnje s ustanovama koje će doprinijeti sanaciji štete i njegovoj reintegraciji u zajednicu. Zajednička suradnja probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi pokazala se vrlo uspješnom i na području restorativne pravde koja osuđeniku, žrtvama kaznenih djela i zajednici u cjelini pruža priliku da zajedno rješavaju konflikte i poprave štetu nastalu kaznenim djelom.¹⁰⁰

4.2.2.3. Suradnja probacijske službe i policije u rehabilitaciji zatvorenika

Probacija i policija međusobno surađuju kako bi prevenirali kriminalitet odnosno osigurali sigurnost građana u zajednici u kojem slučaju će posao policije biti prevencija i detekcija kriminala, a probacija će pažnju posvetiti specijalnoj prevenciji, tj. intervencijama će nastojati osigurati da počinitelj ubuduće ne čini nova kaznena djela.¹⁰¹ Obostrana dobrobit međusobne suradnje vidljiva je i u činjenici što policija raspolaže mnoštvom podataka korisnih za rad probacije, kao što su na primjer kriminalna povijest osobe, prijave o privođenju tijekom probacije, kršenje posebnih obveza propisanih probacijom i slično, na temelju kojih će se izraditi procjena rizika za konkretnog počinitelja kaznenog djela i predložiti primjerena sankcija, dok će probacijski službenici s druge strane u pravilu (najčešće iz razloga što su osobe koje nisu u policijskoj odori) lakše doznati informacije o boravištu tražene osobe i uspostaviti kontakt te uvjeriti osobu da se javi na sud. Upravo u tu svrhu od 2012. godine probacijski informacijski sustav povezan je s policijskom bazom podataka, što probacijskim službenicima omogućava provjeru adrese počinitelja kaznenog djela, ali i adresu drugih osoba koji sudjeluju u poslovima probacije.¹⁰²

U Republici Hrvatskoj se u svrhu što uspješnije i kvalitetnije socijalne rehabilitacije osuđenika 2017. godine provodio na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije Pilot-projekt "Inicijalna primjena elektroničkog nadzora u Republici Hrvatskoj" temeljem kojeg je postignuta uspješna međusobna suradnja probacijske službe, policije, zatvorskog sustava,

⁹⁹ Maloić, Snježana. Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje? *Op. cit.*, str. 64.

¹⁰⁰ Kažović, D. (2021) "Kuća na pola puta" Terra. U K, Radat *Zbornik radova projekta "Novi početak"*. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET i Društvo za socijalnu podršku, str. 45.

¹⁰¹ Kovčo Vukadin, I., Maloić, S., Rajić, S. (2012) Policija i probacija – novi partneri u zaštiti zajednice? *Policija i sigurnost*, 21(4), str. 804.

¹⁰² *Ibidem*, str. 815.

državnog odvjetništva i sudaca. Utvrdilo se da bi elektronički nadzor trebalo trajno implementirati u našoj zemlji, kao i činjenicu da je elektronički nadzor neophodno provesti u suradnji s probacijom kako bi se osigurala rehabilitacija i socijalna reintegracija počinitelja.¹⁰³ Gledajući sa stajališta socijalne rehabilitacije osuđenika, uvođenjem elektroničkog nadzora ranije bi se mogao otpustiti značajniji broj zatvorenika koji bi se uz uporabu takve suvremene tehnologije postupno integrirali u zajednicu, uz istovremeno smanjenje rizika za ponovno počinjenje kaznenog djela.¹⁰⁴

¹⁰³ Maloić, Snježana. Razvoj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava – idemo li u dobrom smjeru? *Op. cit.*, str. 109.

¹⁰⁴ *Ibidem*, str. 110.

5. POSLIJEPENALNA REINTEGRACIJA U DRUŠTVO

Krajnji cilj rehabilitacije je olakšati zatvoreniku ponovnu prilagodbu u društvenu zajednicu u kojoj će biti produktivna i efikasna individua u okviru različitih socijalnih skupina.¹⁰⁵ Poslijepenalna reintegracija počinitelja kaznenih djela u društvo obuhvaća cijeli niz mjera koje se poduzimaju nakon izdržane kazne zatvora i otpuštanja zatvorenika s intencijom promjene dosadašnjih zatvorenikovih neprimjerenih obrazaca ponašanja na drugu društveno prihvatljivu alternativu.¹⁰⁶ Reintegracija, jednako kao i rehabilitacija i postpenalni prihvrat mora biti primarni cilj svakog kaznenopravnog modela zato što se njima mjeri učinkovitost kaznene politike prema prijestupnicima.¹⁰⁷

Povratak zatvorenika u društvenu zajednicu kojoj je pripadao prije počinjenja kaznenog djela neminovno povlači za sobom dva temeljna izazova, od kojih se prvi odnosi na pitanje kako učinkovito zaštititi stanovništvo, a drugi kako pomoći pojedincu u tranziciji iz života u zatvoru u život koji će živjeti kao uzoran i produktivan građanin.¹⁰⁸ S jedne strane građani žele da im državne ustanove zajamče da povratak zatvorenika neće utjecati na njihovu sigurnost u zajednici, te da on neće počiniti neko novo kazneno djelo, dok je s druge strane, gledano iz perspektive zatvorenika, povratak u zajednicu vrlo kompleksan postupak socijalnih, ekonomskih i psiholoških potreba.¹⁰⁹

Izlazak na slobodu stresan je događaj tijekom kojeg bitnu ulogu igra obitelj, lokalna zajednica, centri za socijalnu skrb, probacijski sustav, kao i brojne organizacije civilnog društva. Ključno je potaknuti obiteljske veze i zajedničku uspješnu suradnju raznovrsnih sustava radi pomoći i potpore bivšim zatvorenicima u njihovoj reintegraciji u društvo, te sprječavanja negativnih faktora koji bi mogli biti okidač za ponovno počinjenje kaznenog

¹⁰⁵ Jukić, Renata. Penološka andragogija – zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Op. cit.*, str. 28.

¹⁰⁶ Savanović, N. (2020) Priprema zatvorenika za otpust iz penalnog tijela. U: Blažeka Kokorić Slavica i sur. (2020) Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela. Što možemo učiniti? Digitalni priručnik u sklopu projekta "Pokretači promjene – podrška resocijalizaciji i reintegraciji mladih počinitelja kaznenih djela (UP.04.2.1.05.0014)". Osijek, str. 95.

¹⁰⁷ Penić, Z. (2021) Socijalna rehabilitacija tijekom izvršavanja zatvorske kazne. U K, Radat *Zbornik radova projekta "Novi početak"*. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET i Društvo za socijalnu podršku, str. 13.

¹⁰⁸ Travis, J., Solomon A.L., Waul, M. (2001) *From prison to home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center, str. 6.

¹⁰⁹ Jandrić Nišević, A. (2020) Poslijepenalna zaštita u Republici Hrvatskoj. U: Blažeka Kokorić Slavica i sur. (2020) Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela. Što možemo učiniti? Digitalni priručnik u sklopu projekta "Pokretači promjene – podrška resocijalizaciji i reintegraciji mladih počinitelja kaznenih djela (UP.04.2.1.05.0014)". Osijek, str. 61.

djela.¹¹⁰ Kontakti s vanjskim svijetom, posebice s obitelji vrlo su važni te se stoga trebaju što je više moguće olakšati i intenzivirati pa bi se kazna zatvora trebala izvršavati što bliže mjestu stanovanja obitelji.¹¹¹

Najbitniju zadaću i najveći doprinos u pripremi zatvorenika za izlazak na slobodu imaju penalna ustanova i njeno stručno osoblje u suradnji s organizacijama civilnog društva i institucijama koje nadziru osobu kada napusti zatvorski sustav.¹¹² Pružanje potpore i pomoći zatvoreniku nakon otpusta penalna ustanova provodi u zajedničkoj suradnji s ostalim nositeljima socijalne integracije u zajednici, kao što su primjerice probacija, organizacije civilnog društva, sustav socijalne skrbi, zavod za zapošljavanje i zdravstveno osiguranje, te razne udruge i ustanove koje djeluju u lokalnoj zajednici u koju se zatvorenik otpušta.¹¹³

Takva suradnja i umrežavanje nudili bi potrebne informacije osuđenima za lakšu prilagodbu u životu izvan penalne ustanove, ali bi imala i savjetodavnu ulogu čiji je osnovni cilj jačanje osobnih kompetencija bivših zatvorenika.¹¹⁴ Uloga nevladinih organizacija, vezano uz reintegraciju zatvorenika ogleda se u raznim programima koji su namijenjeni specifičnim grupama unutar zatvorske zajednice, radu na promjeni stavova i poboljšanju komunikacije s poslodavcima, pomoći u pronalaženju zaposlenja, podršci obitelji počinitelja i jačanju obiteljskih veza, povezivanju s lokalnim vjerskim ustanovama, pružanju smještaja nakon otpusta iz penalne ustanove, organizaciji slobodnog vremena, te jačanju empatije i osviještenosti o posljedicama kaznenih djela za žrtvu.¹¹⁵

"Kuća na pola puta" ("Halfway houses") jedan je od projekata kojim se bivšim osuđenima nastoji pomoći prilikom reintegracije, resocijalizacije i u prevladavanju prijelaza iz života u instituciji u samostalan život na slobodi.¹¹⁶ Dugoročni ciljevi "kuće na pola puta" su reintegracija u društvo stručnim nadzorom i potporom, te smanjenje recidivizma.¹¹⁷

¹¹⁰ Savanović, Nives. Priprema zatvorenika za otpust iz penalnog tijela. *Op. cit.*, str. 98.

¹¹¹ Mills, A. (2004) *Great expectations? A review of the role of prisoners' families in England and Wales* (Issue on Selected papers from the 2004 British Criminology Conference, Portsmouth July 2004). The British Society of Criminology Conference, str. 15. Preuzeto s: <http://www.britsoccrim.org/volume7/001.pdf>.

¹¹² Beroš, A. (2018) *Poslijepenalni prihvati ovisnika počinitelja kaznenih djela*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet, str. 1.

¹¹³ Penić, Zvonimir. Socijalna rehabilitacija tijekom izvršavanja zatvorske kazne. *Op. cit.*, str. 18.

¹¹⁴ Penić, Zvonimir. Socijalna isključenost i postpenalni prihvati zatvorenika – izazovi moderne prakse. *Op. cit.*, str. 22.

¹¹⁵ Maloić, Snježana. Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje? *Op. cit.*, str. 57.

¹¹⁶ Kažović, Danijela. "Kuća na pola puta" Terra. *Op. cit.*, str. 55.

¹¹⁷ *Ibidem*.

Radi se o nekoj vrsti stambene zajednice u kojoj osobe koje su bile u zatvoru, ili izlaze iz zatvora, mogu stanovati prije nego započnu samostalan život. Život se u takvom zajedničkom kućanstvu odvija sukladno nizu pravila i zahtjeva uz obvezatno sudjelovanje u aktivnostima stambene zajednice, traženje posla te ostale djelatnosti ustanovljene individualnim planom korisnika.¹¹⁸

5.1. Postpenalna pomoć u kontekstu svrhe izvršavanja kazne zatvora

Shvatimo li postpenalnu pomoć kao proces koji se sastoji od čitavog niza postupaka koji se referiraju na samo izvršenje kazne, a slijede po završetku izdržane kazne, može se zaključiti kako se postpenalna pomoć prirodno i logički nadovezuje na svrhu izvršavanja kazne zatvora. Djelotvorna socijalna reintegracija zatvorenika, te poslijepenalna zaštita orijentirana na dugoročne ciljeve integracije najuspješniji su način kako zaštititi zajednicu u cjelini i postići dugoročnu dobrobit za svekoliko društvo.¹¹⁹ Svi naponi koji se ulažu u ostvarivanje ciljeva svrhe izvršavanja kazne zatvora mogu na kraju ostati neostvareni ako zakaže sustav postpenalne pomoći koja je osobama koje izađu na slobodu nerijetko prijeko potrebna. Možemo reći da je neuspjeh postpenalne pomoći zapravo neuspjeh kazne lišenja slobode.

Problem efikasnosti i način organizacije pružanja postpenalne pomoći prisutan je u mnogim razvijenim zemljama što se može vidjeti i iz činjenice da skoro niti jedan sustav izvršavanja kazne nema u praksi na prihvatljiv način riješen taj problem. Problematiku dodatno produbljuju stajališta pojedinih lokalnih zajednica koje se vode konceptom "*Nimby efekta*"¹²⁰ u kojem slučaju se zapravo radi o sindromu gdje su pojedinci svjesni da je nešto potrebno i poželjno, ali se u pravilu zbog nedostatka informacija i potrebnih podataka boje i odbijaju da to bude u "njihovom dvorištu" što rezultira činjenicom da lokalne zajednice ne samo da povratnicima iz zatvora ne pružaju primjerenu pomoć i podršku, nego i sprječavaju osnivanje institucija usmjerenih na pomoć bivšim zatvorenicima.¹²¹

Upravo zbog težnje kontinuiranog praćenja potreba zatvorenika u sklopu zatvorskog sustava vezanih za poslijepenalni prihvat, te naknadnih potreba zatvorenika tijekom reintegracijskog procesa u zajednicu koncipiran je Pilot-projekt pod nazivom "Poslijepenalna

¹¹⁸ *Ibidem*, str. 57.

¹¹⁹ Maloić, Snježana. Pojam i značaj poslijepenalne zaštite – koga štiti, zašto i kako? *Op. cit.*, str. 33.

¹²⁰ Akronim za "*not in my backyard*" (hrv. ne u mojem dvorištu).

¹²¹ Knežević, Mladen. Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji). *Op. cit.*, str. 307.

zaštita – zaštita zatvorenika i zajednice" koji uz bolju uzajamnu obaviještenost institucija o poslovima drugih institucija i pribavljanje cjelovitog pregleda potreba zatvorenika tijekom izvršavanja zatvorske kazne i nakon isteka pune kazne, prije svega ima za cilj poboljšanje kvalitete poslijepenalne zaštite, kao i zajedničku suradnju nadležnih institucija na području poslijepenalne zaštite.¹²²

Također, što se tiče postpenalne pomoći u Republici Hrvatskoj, važno je istaknuti značaj Centra za socijalnu skrb koji omogućuje socijalnu uslugu savjetovanja i stručne pomoći. Centri za socijalnu skrb pružaju bivšim zatvorenicima korisne i prijeko potrebne relevantne informacije o pravima i uslugama, a nakon izlaska iz zatvora slobodni su zatražiti potporu i pomoć u nadvladavanju komunikacijskih poteškoća, početne procjene pogodnosti, te pomoć prilikom odabira prava koje pruža sustav socijalne skrbi. Na prijedlog kaznionice ili zatvora, također je moguće kontaktirati nadležni Ured za probaciju koji će biti odgovoran za obavljanje poslova pripreme i prihvata zatvorenika nakon otpusta iz zatvora.¹²³

5.2. Pravni okvir otpusta zatvorenika nakon resocijalizacije

Prema članku 15. Zakona o izvršavanju kazne zatvora penalna ustanova će tijekom cijelog trajanja izvršavanja kazne zatvora paziti da pravovremeno osigura pripremu zatvorenika za otpuštanje, a sve to u suradnji s ustanovama i drugim pravnim osobama u čijoj su nadležnosti poslovi pomoći poslije otpusta. Što se tiče trenutka izlaska na slobodu, trenutno je u Republici Hrvatskoj najveći nedostatak nepostojanje sustava postpenalne pomoći i specijalizirane službe koja bi bila pandan probacijskoj službi za uvjetni otpust u pogledu sveobuhvatne pomoći osobi koja je izdržala kaznu i izašla na slobodu. Članak 177. ZIKZ propisuje kako u kaznionici ili zatvoru odmah nakon dolaska zatvorenika započinju s njegovom pripremom za otpust. Pripreme podrazumijevaju poticanje zatvorenika da i sam sudjeluje u pripremi za otpust u kaznionici, odnosno zatvoru, ali i izvan nje, osobito na održavanje dobrih odnosa s obitelji, redoviti kontakt s tijelima državne vlasti, ustanovama, udrugama, te osobama koje se organizirano bave uključivanjem zatvorenika u život na slobodi.

¹²² Maloić, S., Brkić, G. (2019). Razvoj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava – idemo li u dobrom smjeru? *Kriminologija & socijalna integracija*, 27(1), str. 111.

¹²³ Lončar, P. (2016) *Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvata zatvorenika*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet, str. 17.

Kaznionica, odnosno zatvor će najkasnije tri mjeseca prije otpusta zatvorenika krenuti s konkretnijim pripremama tako što će zatvorenika usmjeriti na sudjelovanje u pojedinačnom ili skupnom savjetodavnom radu vezano uz njegovu pripremu za otpust što je naročito važno i bitno kod izdržavanja dugotrajnih kazni zatvora kod kojih je kod zatvorenika nastupio visok stupanj prizonizacije i potrebno mu je određeno vrijeme prilagodbe na život u vanjskome svijetu kakav je poznao prije dolaska u penalnu ustanovu.¹²⁴

Generalno gledajući, način izvršavanja kazne zatvora između pojedinih europskih država se ne razlikuje u velikoj mjeri jer je kod svih tih država naglašen rehabilitacijski pristup i usredotočenost na što uspješniju socijalnu reintegraciju zatvorenika, za razliku od anglosaksonskog prava. Tako je na primjer u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) dugo vremena dominantna bila retribucija s dugotrajnim zatvorskim kaznama, onesposobljavanjem, te zastrašivanjem počinitelja kaznenih djela,¹²⁵ za razliku od, primjerice, Danske koja propisuje pet glavnih načela izvršavanja sankcija, a to su: 1. normalizacija unutar koje se nastoje osigurati uvjeti identični onima u vanjskome svijetu, 2. otvorenost koja u suštini predstavlja šansu za ponovnu uspostavu i jačanje kontakata s obitelji i životom u zajednici što se postiže propisivanjem prava na posjete, razmjenom pisama i telefonskih razgovora, 3. vježbanje odgovornosti čime se pruža prilika počinitelju za učenje i osobni rast, 4. sigurnost, kako samog počinitelja ali i zajednice i 5. uporaba samo najnužnijih restrikcija i prisile.¹²⁶ Sličan uzorak izvršavanja kazne zatvora vidljiv je i u RH.

¹²⁴ Maloić, Snježana. Pojam i značaj poslijepenalne zaštite – koga štiti, zašto i kako? *Op. cit.*, str. 15.

¹²⁵ Viano, E. (2008) America's prison system. Prison policy and prisoner's rights, proceedings of the colloquium of the IPPF. *Wolf legal publishers*. Nijmegen, str. 184.

¹²⁶ Rentzmann, W. (2008) Prison policy, prison regime and prisoners' rights in Denmark. U: prison policy and prisoners' rights, proceedings of the colloquium of the IPPF, Stavern, Norway, 25-28 june 2008. *Wolf legal publishers*. Nijmegen, str. 290-292.

6. ZAKLJUČAK

U Republici Hrvatskoj rehabilitacijski model izvršavanja kazne zatvora provodi se još od šezdesetih godina XX. stoljeća. Ideja vodilja socijalne rehabilitacije jest da se, uz odgovarajući tretman, zatvorenika osposobi za samostalan život u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, a resocijalizacija podrazumijeva ponovno uključenje u društvo kojem je pripadao prije počinjenja kaznenog djela i odlaska u zatvor na odsluženje kazne.

Krajnji cilj rehabilitacije postiže se uključivanjem zatvorenika u razne programe tretmana koji im osiguravaju osobni rast i razvoj te ih pripremaju za život na slobodi u skladu sa zakonom i općim društvenim i moralnim normama. Individualizacija prilikom izvršavanja kazne zatvora od iznimne je važnosti za zatvorenika, a postiže se izradom (pojedinačnog) programa izvršavanja kazne zatvora koji, između ostalog sadrži i program pripreme za otpust zatvorenika.

Priprema za otpust zatvorenika započinje njegovim dolaskom na izdržavanje kazne zatvora i podrazumijeva cijeli niz mjera i postupaka kojima mu se nastoji što je više moguće olakšati izlazak na slobodu i novi početak. Još za vrijeme boravka u zatvoru, odnosno kaznionici potiče se održavanje bliskih odnosa s članovima obitelji i kontaktiranje s državnim tijelima, ustanovama i udrugama, kao i osobama čiji je posao potpora, pomoć i savjetovanje prilikom uključivanja zatvorenika u život na slobodi.

Iako je zakonom propisan sustav postpenalne pomoći i penalna ustanova doista skrbi o zatvorenicima za vrijeme trajanja boravka u zatvoru odnosno kaznionici, veliki problem koji dovodi u pitanje sve pozitivne učinke resocijalizacije tijekom izvršavanja kazne je činjenica da u Republici Hrvatskoj nema ustanovljenog sustava postpenalne pomoći, niti specijalizirane službe za pružanje sveobuhvatne pomoći osobama otpuštenim s izvršavanja kazne zatvora koja bi bila pandan probacijskoj službi za uvjetni otpust.

Postpenalnu pomoć u Republici Hrvatskoj svakako je potrebno i dalje razvijati i usavršavati, a ključ uspjeha leži u kvalitetnoj međuresornoj suradnji svih dionika, među kojima najveći potencijal imaju nevladine organizacije koje, u suradnji sa zatvorskim sustavom, sustavom socijalne skrbi, probacijskim sustavom, policijom, lokalnim zajednicama i udrugama mogu omogućiti učinkovitu rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju zatvorenika u društvo kao njezinih punopravnih članova.

7. LITERATURA

7.1. Knjige i članci:

1. Andonov, A. (2013) Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 20(1), 101-118.
2. Bačić, F. (1986) *Krivično pravo. Opći dio*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilište u Zagrebu.
3. Bačić, F. (1998) *Kazneno pravo. Opći dio*. Zagreb, Informator.
4. Bakić, D. (2001) Prikaz nekih modela institucionalnog tretmana počinitelja kaznenih djela. *Ljetopis socijalnog rada*, 8(1), 35-50.
5. Clemmer, D. (1950) Observations on Imprisonment as a Source of Criminality. *Journal of Criminal Law and Criminology*, volume 41, issue 3.
6. Coyle, A. (2002) *A human rights approach to prison management*. London: International centre for prison studies.
7. Damjanović, I., Jandrić, A., Doležal, D. (2002) Uloga rehabilitacije u svjetlu novih promjena unutar Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Kriminologija & socijalna integracija*, 10(1), 49-58.
8. Damjanović, I., Kokić-Puce, Z., Klarić-Baranović, S. (2004) Uvjetni otpust s izdržavanja kazne zatvora (od 1998. do 2002.). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11(2), 867-892.
9. Décarpes, P., Durnescu, I. (2014) *Where are we in resettlement research?* EuroVista, 3(2), 47-67.
10. Doležal, D., Jandrić, A. (2002) Institucionalni penološki programi s ovisnicima o ilegalnim drogama. *Kriminologija & socijalna integracija*, 10(2), 105-117.
11. Doležal, D., Mikšaj-Todorović, Lj. (2008) Povezanost kriminogenih rizika i potreba s kriminalnim stilovima razmišljanja. *Kriminologija & socijalna integracija*, 16(1), 25-32.
12. Durham, A. M. (1994) *Crisis and Reform: Current Issues in American Punishment*. Boston: Little, Brown and Company.
13. Hermans, J. (2009) *The wraparound process in probation service*. EuroVista, 1(3), 129-136.
14. Ivičević Karas, E. (2016) *Penitencijarno pravo*. Zagreb: Narodne novine.

15. Jandrić Nišević, A. (2020) Poslijepenalna zaštita u Republici Hrvatskoj. U: Blažeka Kokorić Slavica i sur. (2020) Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela. Što možemo učiniti? Digitalni priručnik u sklopu projekta "Pokretači promjene – podrška resocijalizaciji i reintegraciji mladih počinitelja kaznenih djela (UP.04.2.1.05.0014)". Osijek.
16. Jukić, R., Sabljo, M. (2017) Penološka andragogija – zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Andragoški glasnik*, vol. 21, br. 1-2(36) 27-36.
17. Kažović, D. (2021) "Kuća na pola puta" Terra. U K, Radat *Zbornik radova projekta "Novi početak"*, str. 55-59. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET i Društvo za socijalnu podršku.
18. Knežević, M. (2008). *Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji)*. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad.
19. Knjižek, D., Mihalj, M., Mirčeta Mikulić, M. (2017) Izazovi rada s uvjetno otpuštenim osuđenima – probacijska perspektiva. U K, Radat, M., Majdak, I., Jovović, (ur.) *Zbornik radova 1. konferencije prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo*, str. 32-43. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku.
20. Kokić-Puce, Z., Brkić, G., Maloić, S. (2020) Uvjetni otpust u perspektivi suvremenog hrvatskog zakonodavstva i kaznenopravne prakse probacijske službe. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 27(2), 715-744.
21. Koller-Trbović, N., Mirosavljević, A. (2005) Posttretman – pomoć nakon institucije ili što nakon tretmana. *Kriminologija & socijalna integracija*, 13(2), 99-109.
22. Kovčo, I. (2001) Kazna zatvora – zašto i kuda? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 8(2), 117-136.
23. Kovčo Vukadin, I., Rajić, S., Balenović, M. (2009) Uspostava probacijskog sustava – novi izazov za Hrvatsku? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(2), 711-751.
24. Kovčo Vukadin, I., Maloić, S., Rajić, S. (2012) Policija i probacija – novi partneri u zaštiti zajednice? *Policija i sigurnost*, 21(4), 800-820.
25. Maloić, S., Rajić, S. (2012) Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), 29-52.
26. Maloić, S., Ricijaš, N., Rajić, S. (2012) Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Kriminologija & socijalna integracija*, 20(2), 29-46.

27. Maloić, S. (2015) Probacija prema punoljetnim počiniteljima kaznenih djela – pomoć ili nadzor? *Kriminologija & socijalna integracija*, 23(1), 157-179.
28. Maloić, S., Rajić, S., Mažar, A. (2015) Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata. *Kriminologija & socijalna integracija*, 23(1), 129-156.
29. Maloić, S., Brkić, G. (2019). Razvoj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava – idemo li u dobrom smjeru? *Kriminologija & socijalna integracija*, 27(1), 100-119.
30. Maloić, S. (2020). Pojam i značaj poslijepenalne zaštite – koga štiti, zašto i kako? *Kriminologija & socijalna integracija*, 28 (1), 11-46.
31. Maloić, S., Jandrić Nišević, A. (2020) Reintegracija zatvorenika u društvo – možemo li bolje? *Kriminologija & socijalna integracija*, 28(1), 47-77.
32. Martinson, R. (1974) What works? Questions and answers about prison reform. The public interest, Vol. 10:22-54.
33. Mejovšek, M. (1995) Povezanost između nekih osobnih obilježja osuđenih za kaznena djela razbojstva i razbojničke krađe i prognoze uspjeha resocijalizacije. *Kriminologija & socijalna integracija*, 3(1), 21-35.
34. Mejovšek, M. (2002) *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naknada slap.
35. Mills, A. (2004) *Great expectations? A review of the role of prisoners' families in England and Wales* (Issue on Selected papers from the 2004 British Criminology Conference, Portsmouth July 2004). The British Society of Criminology Conference. 01 Jul 2004.pp. 1-24. Preuzeto s: <http://www.britsoccrim.org/volume7/001.pdf>.
36. Oluwasegun Obatusin & Debbie Ritter-Williams (2019) *A phenomenological study of employer perspectives on hiring ex-offenders*. Cogent Social Sciences, 5:1, 1571730.
37. Parliamentary Assembly (2006) Recommendation 1741. Social reintegration of prisoners. <https://pace.coe.int/en/files/17423/html>.
38. Penić, Z., Malek, M., Vlahović, K. (2017) Socijalna isključenost i postpenalni prihvati zatvorenika – izazovi moderne prakse. U K, Radat, M., Majdak, I., Jovović, (ur.) *Zbornik radova 1. konferencije prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo*, str. 16-25. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku.
39. Penić, Z. (2021) Socijalna rehabilitacija tijekom izvršavanja zatvorske kazne. U K, Radat *Zbornik radova projekta "Novi početak"*, str. 13-20. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET i Društvo za socijalnu podršku.

40. Petersilia, J. (1999): Parole and prisoner reentry in the United States. *Crime and Justice*. 26. 479-529.
41. Pleić, M. (2010) Međunarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzora nad sustavom izvršavanja kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 307-331.
42. Pro Leksis d.o.o. (2015) *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, II. knjiga, Ar - Be.
43. Rentzmann, W. (2008) Prison policy, prison regime and prisoners' rights in Denmark. U: Prison policy and prisoners' rights, proceedings of the colloquium of the IPPF, Stavern, Norway, 25-28 june 2008. Wolf legal publishers. Nijmegen.
44. Ricijaš, N., Jeđud Borić, I., Lotar Rihtarić, M., Mirosavljević, A. (2014) Pojačana briga i nadzor iz perspektive mladih i voditelja mjere. Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Zagreb.
45. Savanović, N. (2020) Priprema zatvorenika za otpust iz penalnog tijela. U: Blažeka Kokorić Slavica i sur. (2020) Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela. Što možemo učiniti? Digitalni priručnik u sklopu projekta "Pokretači promjene – podrška resocijalizaciji i reintegraciji mladih počinitelja kaznenih djela (UP.04.2.1.05.0014)". Osijek.
46. Šimpraga, D., Vukota, Lj. (2010) Probni projekt Uvjetni otpust zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(2), 813-817.
47. Taxman, F. S. (2004): The Offender and Reentry: Supporting Active Participation in Reintegration. *Federal Probation*. 68(2). Retrieved 20 July, 2014 from: <http://www.uscourts.gov/viewer.aspx?doc=/uscourts/FederalCourts/PPS/Fedprob/2004-09/index.html>.
48. Travis, J. (2000) *But they all come back: Rethinking prisoner reentry*. Papers from the executive sessions on sentencing and corrections. No. 7 research in brief. Preuzeto s: <https://www.ncrjs.gov/pdffiles1/nij/181413.pdf>.
49. Travis, J., Solomon A.L., Waul, M. (2001) *From prison to home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. Washington DC, Washington: Urban Institute: Justice Policy Center.
50. Uzelac, S., Žakman Ban, V., Farkaš, R. (2008): Rad zatvorenika u fazi adaptacije na zatvorske uvjete u hrvatskoj kaznionici. *Kriminologija & socijalna integracija*, 16(1), 79- 109.

51. Viano, E. (2008) *America's prison system. Prison policy and prisoners' rights, proceedings of the colloquium of the IPPF.* Wolf legal publishers. Nijmegen.
52. Visher, Christy A., Debus-Sherrill, Sara A. and Yahner, Jennifer (2010) *Employment after prison: A longitudinal study of former prisoners'*, Justice Quarterly, first published on: 10 December 2010 (iFirst).

7.2. Diplomski radovi:

1. Beroš, A. (2018) *Poslijepenalni prihvati ovisnika počinitelja kaznenih djela.* Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
2. Kranjčević, V. (2014) *Odgojno-obrazovni rad s odraslim osobama u penalnim ustanovama.* Diplomski rad. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
3. Lončar, P. (2016) *Priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvati zatvorenika.* Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
4. Mataija, A. (2014) *Zapošljavanje zatvorenika i socijalna reintegracija.* Studentski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Diplomski studij socijalne politike.
5. Veić, N. (2016) *Percepcija javnosti o položaju i pravima zatvorenika u Republici Hrvatskoj.* Diplomski rad. Varaždin: Sveučilišni centar Varaždin, Sveučilište Sjever.
6. Vukalović, A. (2020) *Obrazovanje u zatvoru – iskustva bivših zatvorenika.* Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.

7.3. Pravni izvori:

1. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, 1789.
2. Europska zatvorska pravila, 2006.
3. Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19.
4. Konvencija Ujedinjenih naroda protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, 1984.
5. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966.
6. Opća deklaracija o pravima čovjeka UN, 1948.
7. Pravilnik o tretmanu zatvorenika, NN 123/21.
8. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima, E/CN.15/2015/L.6/Rev.1.

9. Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.
10. Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21.
11. Zakon o probaciji, NN 99/18.
12. Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/22, 46/22.

7.4. Ostali izvori:

1. Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2019. godinu, Ministarstvo pravosuđa i uprave, 2020., <https://mpu.gov.hr>.
2. Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020. godinu, Vlada RH, <https://www.sabor.hr/hr/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda-za-2020-podnositeljica-vlada>.
3. Službena stranica Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, <https://www.hzz.hr>.
4. Službena stranica Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Mjere za sve, <https://mjere.hr>.
5. Službena stranica Ministarstva pravosuđa i uprave RH, <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/ostale-informacije/zatvorski-sustav/tretman-zatvorenika/6159>.
6. Službena stranica Ministarstva pravosuđa i uprave RH, <https://mpu.gov.hr/zatvorski-sustav/6150>.
7. Srednja.hr, <https://www.srednja.hr/zbornica/zatvorenici-idu-skolu-provjerili-smo-koliko-ih-prosle-godine-upisalo-zavrсило-neku-skolu/>.